

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ РУХЛИВИХ ІГОР	
1.1. Розвиток комунікативних здібностей дітей дошкільного віку як психолого-педагогічна проблема.....	8
1.2. Педагогічний потенціал рухливих ігор та їх роль у розвитку комунікативних здібностей дітей дошкільного віку.....	18
1.3. Діагностика рівня розвитку комунікативних здібностей дітей дошкільного віку (за результатами констатувального етапу експерименту).....	26
Висновки до першого розділу	36
РОЗДІЛ II. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ РУХЛИВИХ ІГОР	
2.1. Методичні етапи рухливих ігор з дошкільниками та особливості їх організації.....	37
2.2. Використання комунікативних завдань і вправ у процесі рухової ігрової діяльності дітей.....	49
2.3. Створення комунікативних ситуацій, що передбачають використання рухливих ігор	60
Висновки до другого розділу	67
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	72
ДОДАТКИ.....	80

Базовий компонент дошкільної освіти визначає кінцевою метою мовленнєвого розвитку випускника дошкільного закладу сформованість комунікативної компетенції [2], адже мовленнєве спілкування є головним інструментом, за допомогою якого дитина встановлює контакт із довкіллям і завдяки якому відбувається її соціалізація. У Концепції загальної середньої освіти зазначається, що «освітніми результатами початкової школи є повноцінні мовленнєві, читацькі уміння і навички...» [31].

Отже, найважливішими серед інших умінь і навичок, яких повинні набути молодші школярі за час навчання у початковій школі, є комунікативні. Відтак, вагомого значення набуває комунікативний розвиток дітей дошкільного віку як важлива умова наступності в безперервному навчанні.

Розвиток мовленнєво-комунікативних навичок дітей дошкільного віку є однією із головних проблем дошкільної лінгводидактики. Її актуальність зумовлюється пріоритетними напрямами Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, Законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», спрямованими на модернізацію дошкільної освіти, оновлення змісту, вдосконалення форм, методів і технологій навчання дітей рідної мови, розвитку культури мовлення та мовленнєвого спілкування [7]. У зв'язку з цим, актуальними є питання щодо підготовки дитини до спілкування а також формування у неї комунікативних умінь та навичок, необхідних для ефективного входження в соціальне середовище.

Стрімкі зміни в соціальній сфері сучасного життя вимагають розвитку цілої низки навичок дитини, формування яких, беручи до уваги період дошкільного віку як особливо значущий та активний період розвитку особистості, необхідно починати вже в дошкільному віці. До таких навичок відноситься комунікабельність, яка формується в результаті цілеспрямованого впливу на розвиток уміння дитини спілкуватися, дотримуючись правил та вимог до спілкування.

Проблему спілкування вивчали І.Бех, О.Бодальов, О.Бондаренко, О.Запорожець, О.Леонтьєв, М.Лісіна та інші. Науковці розглядають

спілкування як безпосередній міжособистісний контакт, під час якого відбувається обмін індивідуально-особистісним змістом, зумовлений потребою людини у спілкуванні та комунікації. У працях Л.Виготського, Д. Ельконіна, О.Запорожця, М.Лісіної, Т.Піроженко спілкування («комунікативна діяльність») розглядається як специфічна діяльність дітей дошкільного віку, яка має свою структуру, вікові особливості розвитку, свої форми та засоби.

Комунікативна компетенція дошкільників є предметом дослідження зарубіжних (К.Менг, К.Крафт) і вітчизняних авторів (А.Богуш, О.Соботович, Т.Піроженко). Так, А.Богуш розглядає поняття комунікативної компетентності дошкільника у контексті культури мовленнєвого спілкування; Т.Піроженко присвятила спеціальне дослідження вивченню проблеми розвитку комунікативно-мовленнєвих здібностей старших дошкільників. Науковці наголошують на тісному зв'язку спілкування з різними видами діяльності та загальною життєдіяльністю дитини.

Використання гри в дошкільній освіті набуває першочергового значення, оскільки вона є основним видом діяльності в дітей цього віку. За допомогою гри пізнається світ, а в її процесі формуються та закріплюються властивості, вміння й здібності, необхідні старшому дошкільнику для виконання соціальних та професійних функцій у майбутньому.

Виховні можливості гри відзначалися вітчизняними педагогами і психологами (П.Лесгафт, Д.Ельконін, О.Леонтьєв, В.Сухомлинський та ін.). На сучасному етапі проблемою ігрової діяльності займаються Л.Артемова, А.Богуш, Г.Григоренко, Л.Іщенко, Б.Нестерович, Н.Пахальчук, Т.Поніманська, Г.Тарасенко, О.Чепка та інші. Основними способами спілкування дітей у грі дослідники визначають привернення до себе уваги однолітків, адресованість мовленнєвого звертання до партнера, доброзичливість звертань (ініціативна дія) і відповідей (реактивна дія), аргументованість висловлювань (уміння дібрати значущий для партнера зміст висловлювання). Гра має потужний вплив на розвиток різноманітних здібностей дитини, у тому числі й комунікативних.

Однак, як засвідчує практика, поширення комп'ютеризації, телебачення та інших технічних засобів, які стали доступними й дітям дошкільного віку, обмежує безпосереднє спілкування дітей з іншими мовцями, внаслідок чого збагачується їхня пізнавальна сфера і водночас гальмується мовленнєва. У зв'язку з цим, актуальними є питання щодо підготовки дитини до спілкування а також розвиток у неї комунікативних здібностей, необхідних для ефективного входження в соціальне середовище.

Отже, підвищення ефективності дошкільної освіти шляхом реформування галузі відповідно до Концепції державної цільової програми розвитку дошкільної освіти передбачає дослідження низки психолого-педагогічних проблем, серед яких чільне місце посідає проблема комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника.

Таким чином, актуальність даної проблеми, а також протиріччя між рівнем теоретичної її розробки і практичного втілення спонукали нас до вибору теми дослідження: **«Розвиток комунікативних здібностей дітей дошкільного віку засобами рухливих ігор».**

Об'єкт дослідження – комунікативно-мовленнєва діяльність дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження – методика розвитку комунікативних здібностей дітей дошкільного віку засобами рухливих ігор

Мета дослідження полягає в розробці та обґрунтуванні методичних особливостей розвитку комунікативних здібностей дітей дошкільного віку засобами рухливих ігор.

Завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми розвитку комунікативних здібностей дітей дошкільного віку.
2. Розкрити педагогічний потенціал рухливих ігор та з'ясувати їх роль у розвитку комунікативних здібностей дошкільників
3. Діагностувати рівні комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку.

4. Визначити зміст комунікативних завдань і вправ у процесі рухової ігрової діяльності дітей та особливості їх організації.

Методи дослідження: *теоретичні* – аналіз психологічної, педагогічної та методичної літератури, нормативної документації; *емпіричні* – спостереження за навчально-виховним процесом, вивчення передового педагогічного досвіду, анкетування, бесіди, кількісний та якісний аналіз результатів дослідження.

Базою дослідження став дошкільний навчальний заклад № 6 «Ромашка» м. Жмеринки Вінницької обл. Експериментальна робота здійснювалася у старшій групі. Дослідженням охоплено 26 дітей.

Апробація результатів роботи здійснювалася протягом усього періоду виконання дослідження. Основні положення дипломної роботи висвітлювалися на студентських науково-практичних конференціях: регіональних педагогічних читаннях «Реалізація ідей В.О.Сухомлинського в практиці роботи сучасної початкової школи та ДНЗ» (м. Вінниця, ВДПУ, жовтень 2016 р.); звітній науково-практичній конференції викладачів і студентів (м. Вінниця, ВДПУ, квітень 2017 р.). За результатами дипломного дослідження опубліковано 2 статті:

1. Кісельова Наталія «Розвиток комунікативних здібностей дітей дошкільного віку у процесі ігрової діяльності крізь призму поглядів В.О.Сухомлинського» / Н. Кісельова // Зб. мат. регіональних педагогічних читань «Реалізація ідей В.О.Сухомлинського в практиці роботи сучасної початкової школи та ДНЗ» – Вінниця: ВДПУ ім. Коцюбинського, 2016. – С. 113-118.
2. Кісельова Наталія «Гра як ефективна умова розвитку комунікативних здібностей дітей дошкільного віку» / Н. Кісельова // Наукові записки: Збірник матеріалів науково-практичної конференції викладачів і студентів факультету дошкільної, початкової освіти та мистецтв. Серія «Мистецтво» / за ред. Л.С. Бровчак, Л.В. Старовойт. – Вінниця: ТОВ «Фірма «Планер», 2017. – С. 82-86.

Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загального висновку, списку літератури (85 джерел). Загальний обсяг роботи становить 86 сторінок. П'ять додатків загальним обсягом 6 сторінок.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ РУХЛИВИХ ІГОР

1.1. Розвиток комунікативних здібностей дітей дошкільного віку як психолого-педагогічна проблема

Ознакою будь-якої держави та її нації є рідна мова. Рівень розвитку рідної мови відображує рівень культури та духовного розвитку нації. Рідна мова є загальною основою навчання і виховання дітей у дошкільному закладі. Оволодіння нею як засобом пізнання і способом людського спілкування є найвагомим досягненням дошкільного дитинства. Психофізіологами доведено, що саме дошкільний вік (до 6-7 років) є найсприятливішим для цього.

Специфіка мовленнєвого спілкування виявляється в характері дій, завдяки яким воно здійснюється, а саме: мовленнєвих операцій, мовленнєвих і комунікативно-мовленнєвих умінь. Володіння цими вміннями дає можливість правильно обирати стиль мовлення, підпорядковувати форму мовленнєвого висловлювання завданням спілкування, використовувати найефективніші (для цієї мети і за цих умов) мовні і немовні засоби.

Мовленнєвий розвиток дитини – один з основних чинників становлення особистості в дошкільному дитинстві. Ступінь розвитку цієї сфери психіки визначає рівень сформованості соціальних і пізнавальних досягнень дитини – потреб та інтересів, знань, умінь та навичок, а також інших психічних якостей, що є основою особистісної культури.

Актуальність своєчасного мовленнєвого розвитку в дошкільному дитинстві визначається завданнями щодо створення оптимальних умов для

якнайповнішого розкриття потенційних можливостей кожної дитини, які виявляються в специфічно дитячих видах діяльності й пов'язані із комунікацією. Становлення в людини всіх психічних функцій, психічних процесів, особистості в цілому неможливе без міжособистісного контакту. При цьому мовленнєвий розвиток та його вдосконалення необхідно розглядати як відображення становлення навичок комунікативно-мовленнєвої взаємодії. Здатність до спілкування розуміється як комплексна здатність користуватися засобами взаємодії (невербальні, предметно-практичні, мовні), що забезпечують успішність цілей комунікації.

Спираючись на прийняту в соціальній психології структуру спілкування (за С.Максименко), що містить три сторони: комунікативну (обмін інформацією), інтерактивну (взаємодія) та перцептивну (розуміння людини людиною), комунікація розглядається як складова спілкування. Тоді комунікативний процес розуміється як інформаційний процес між людьми як активними суб'єктами з урахуванням відносин між партнерами, тобто виникає вузьке поняття «комунікація».

Семантично «спілкування» і «комунікація» майже збігаються, бо означають «спільність», «з'єднання», «повідомлення», однак більшість вітчизняних дослідників розмежовують поняття «спілкування» і «комунікація», підкреслюючи, що, на відміну від комунікації, у спілкуванні відображена вся складність реального світу людських відносин з його цінностями і суб'єктивними смислами. Крім того, якщо в понятті «спілкування» наголос робиться на взаємному обміні інформацією (діалогічність, взаєморозуміння), то в понятті «комунікація» наголошується на передачі інформації [77].

Комунікація (від лат. *communicatio* – єдність, передача, з'єднання, повідомлення, пов'язаного з дієсловом лат. *communico* – роблю спільним, повідомляю, з'єдную, похідним від лат. *communis* – спільний) – це процес обміну інформацією (фактами, ідеями, поглядами, емоціями тощо) між двома або більше особами. Комунікація являє собою складний процес, у ході якого відбувається не лише обмін інформацією, а те, як вона формується,

відправляється, отримується, уточнюється, перероблюється, обговорюється, розвивається, тобто, що людина думає перед тим, як виголосити інформацію, яким чином вона висловлює свою думку словами, як доносить цю думку до співрозмовника, як отримує від нього інформацію про те, чи думка була правильно інтерпретована, як співрозмовник на неї реагує, яким чином відбувається процес обговорення [38].

Отже, комунікація – не лише обмін інформацією, не тільки процес, який відбувається в будь-яких інформаційних системах, а й феномен, який має свою специфіку, а саме:

- комунікація передбачає наявність єдиного комунікативного простору;
- учасники комунікації є активними суб'єктами взаємного інформування, тобто, спрямовуючи інформацію, один учасник спілкування передбачає активність іншого; інший, у свою чергу, також має орієнтуватися на мотиви, цілі, установки партнера, аналізувати їх (окрім, звичайно, аналізу власних мотивів, цілей, установок);
- у ході виголошування думки кожним учасником налагоджується спільна діяльність;
- активність суб'єктів комунікації передбачає не формальний «рух інформації», а й активний обмін нею;
- у процесі комунікації відбувається взаєморозуміння (непорозуміння), яке досягається наявністю зворотного зв'язку, а також значущістю інформації;
- інформація, яка пройшла з одного кінця в інший та повернулась назад, об'єднує партнерів в єдине інформаційне поле;
- загальний смисл виробляється за умови, коли інформація не просто прийнята, але й осмислена, тобто відбувається процес спільного осягнення предмета розмови;
- характер обміну інформацією визначається тим, що за допомогою системи знаків партнери можуть вплинути один на одного; а ефективність комунікації вимірюється тим, наскільки вдалим є цей вплив;

- інформація, яка зародилася у процесі обміну, набагато глибша, ніж попередня; вона може суттєво різнитися за змістом від попередньої;
- комунікативний вплив можливий лише за умови, коли людина, яка спрямовує інформацію (комунікатор), та індивід, який її приймає (реципієнт), наділені єдиною або подібною системою кодифікації та декодифікації, тобто, іншими словами, люди мають говорити однією мовою;
- комунікація психологічно можлива за умови, якщо знаки та закріплені за ними значення (відображення найсуттєвіших та узагальнених сторін предметів і явищ) і смисли (той суб'єктивний зміст, якого набуває слово в конкретному контексті) відомі всім учасникам комунікативного процесу;
- в учасників комунікації має бути ідентичне розуміння ситуації спілкування;
- у ході обміну інформацією можуть виникнути комунікативні бар'єри [38].

Заявлений у психологічній характеристиці акцент на взаємозв'язку становлення форм і засобів спілкування дитини показує, що мовлення виникло в спілкуванні та в своєму подальшому розвитку й становленні тісно пов'язане з комунікативною діяльністю дошкільника. Його рівень складності визначається широтою і дієвістю мотивів спілкування. Комунікація як діяльність потребує розвитку автоматизованих навичок, творчих мовленнєвих вмінь та «відчуття мови». Безумовно, знання, особливо лексичні, граматичні, фонетичні, становлять основу, з якої розвиваються навички цієї діяльності. Ці знання дитина одержує ще в дошкільному навчальному закладі та початковій школі.

Досліджуючи особливості спілкування дошкільників, О.Запорожець і М.Лісіна ввели у науковий обіг поняття *«комунікативна діяльність»*, ними були досліджені взаємозв'язки між спілкуванням та іншими видами дитячої діяльності: руховою, ігровою, мовленнєвою. Всі аспекти комунікативної діяльності (сприймання мовлення дорослих, співробітництво, емоційні контакти) пов'язані між собою в єдиному процесі спілкування дитини з оточуючими й визначають строки появи активного мовлення і темп його розвитку. На підставі досліджень процесів розвитку в дітей первинної

комунікативної потреби М.Лісіна стверджує, що ця потреба формується на основі досвіду взаємодії дитини з людьми, що її оточують. Особливого значення при цьому набуває соціальна поведінка дорослого, який від початку ставиться до дитини як до суб'єкта спілкування, тобто як до рівноправного партнера, і водночас стимулює її до оволодіння комунікативними навичками [52].

У дошкільному навчальному закладі щоденно в навчально-виховному процесі здійснюється педагогічне спілкування вихователя з дітьми. *Педагогічне спілкування* – це вплив на дитину за допомогою комунікативних засобів, спрямованих на збільшення ефективності навчання, на встановлення гуманних відносин між дітьми, на створення сприятливого мікроклімату у групі [38]. У процесі спілкування дитина здійснює комунікативні акти, вступає у комунікативну діяльність. Продуктом діяльності спілкування є взаємні стосунки, створення власного образу та образу партнерів по спілкуванню. З лінгвістичного погляду, продуктом діяльності спілкування є мовний текст у формі монологу або діалогу. Специфічність потреб і мотивів спілкування зумовлюють, у свою чергу, особливості комунікативної діяльності, її розвитку в дітей дошкільного віку.

Комунікативно-мовленнєва діяльність включає процеси цілеспрямованого й різнобічного використання дітьми мовлення в міжособистісних контактах із дорослими й однолітками (діалогічне мовленнєве спілкування), продукування власних мовних текстів (монологічне мовлення), процеси сприймання – розуміння – передавання змісту мовних текстів (зв'язного мовлення тих, хто оточує, художніх творів, пізнавальних розповідей під час безпосереднього контакту й опосередкованого – через засоби інформації), які відбуваються в контексті особливостей становлення комунікативної діяльності дітей.

Комунікативно-мовленнєві дії дітей обумовлені конкретною ситуацією спілкування, що сприяє виникненню ситуативної мотивації: потреби у здійсненні конкретного мовленнєвого вчинку і внутрішньої комунікативної

мотивації (основою якої є сформованість потреби у мовленнєвому спілкуванні). Завдяки цим діям дитина задовольняє власні комунікативні й комунікативно-пізнавальні потреби (І.Зимня). *Особливість комунікативно-мовленнєвої діяльності* полягає в тому, що це власна діяльність дитини, яка породжується життєвими потребами й запитам дитинства, тому її розвиток не повинен бути відірваним від життя дитини, а навпаки, вбирати в себе всі реалії спілкування з дорослими й однолітками.

На сьогоднішній день у науковий обіг увійшли такі поняття, як *«компетенція», «соціальна компетенція», «комунікативна компетенція», «соціально-комунікативна компетенція».*

Під *компетенцією* розуміють соціальну взаємодію, якою людині необхідно володіти, аби спілкуватися зі своїми партнерами і вести міжособистісний процес координації дій співпраці або конфронтації; попередню вимогу до когнітивної перебудови, вимогу, що реалізує можливість формулювати і переформулювати зміст ситуації взаємодії [70].

Соціальна компетенція дошкільника визначається науковцями як знання, вміння та навички, які необхідні йому для вирішення соціальних і поведінкових ситуацій [70]. Формування *соціально-комунікативної* компетенції сьогодні є пріоритетним напрямком компетентнісного підходу. Сприятливим для формування соціально-комунікативної компетенції дітей дошкільного віку є змістовне життя малюків у дитячому садку: цікаві заняття, екскурсії, різноманітні спостереження, години дозвілля, праця, яскраві свята та ігри. Вихователю потрібно лише вміло поєднувати всі види навчально-виховної діяльності, дбати про різнобічний розвиток дітей, сприяти встановленню здорових, дружних взаємин між ними. Педагог також повинен згуртовувати колектив, обговорювати з дітьми побачене та пережите ними, розвиваючи, таким чином, їх здатність будувати довірливі відносини.

Під *комунікативною компетенцією* дитини дошкільного віку ряд науковців (А.Арушанова, К.Менг, О.Шахнарович) розуміють здатність будувати спілкування за допомогою мови. Вона зокрема передбачає

дотеоретичні (практичні) знання мови (фонетика, лексика, граматики), вміння формувати і формулювати думки за допомогою слова (побудова тексту), мовленнєву взаємодію з партнером (інтерація) [1]. Комуникативна компетенція дошкільників є предметом дослідження зарубіжних (К.Менг, К.Крафт) і вітчизняних авторів (А.Богущ, О.Соботович, Т.Піроженко). Так, А.Богущ розглядає поняття комуникативної компетентності дошкільника у контексті культури мовленнєвого спілкування, формування якої передбачає вирішення таких завдань:

- 1) розвиток комуникативних здібностей дітей відповідно до кожного вікового періоду – емоційне спілкування з дорослими, спілкування з однолітками, ініціативне спілкування зі співрозмовником;
- 2) засвоєння ввічливих форм спілкування, розвиток мовленнєвого етикету;
- 3) формування мовлення;
- 4) формування культури спілкування [7].

Ознаками комуникативної компетентності дошкільника є чисте та правильне мовлення, достатній лексичний запас, уміння вільно спілкуватися з однолітками і дорослими, виявляти ініціативу в ситуаціях соціальної взаємодії, керуватися етичними нормами спілкування. Вченими доведено, що несформованість навичок спілкування та депривація потреби у спілкуванні особливо небезпечні в дошкільному віці, оскільки спричинюють відставання у мислительному та мовленнєвому розвитку, зниження пізнавальних мотивів, що загалом гальмує темпи розвитку здатності до учіння. Це обумовлює необхідність діагностики комуникативної сфери дошкільників у загальній системі вивчення готовності до шкільного навчання [11].

Комуникативно-мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку досліджувала Т.Піроженко. На основі експериментального вивчення особливостей комуникативно-мовленнєвого розвитку дошкільників нею були виділені рівні соціальної, когнітивної і мовленнєвої компетенції дітей третього-сьомого років життя.

Ознаками такого розвитку є:

- комунікативні властивості мовлення (спрямованість на партнера, настанова на реакцію у відповідь; різноманітність і виразність, активне використання невербальних засобів спілкування; наявність контакто-встановлювальних засобів у спілкуванні);
- когнітивні властивості мовлення (розуміння дитиною просторово – часових характеристик ситуації спілкування; розуміння емоційного змісту ситуації, спілкування через емоційні стани дійових осіб; розуміння характеру дійових осіб);
- мовні (лінгвістичні) властивості мовлення (словникове багатство; граматична правильність, відмінювання й узгодження слів у фразі відповідно до мовних норм);
- довільність мовлення (прагнення до розгорнутості, логічності, зв'язності, забезпечення розуміння свого мовлення; керування мовленням, його зміна у разі потреби; характер тексту);
- особистісні якості, що виявляються в мовленнєвій комунікації (прояв самооцінки у спілкуванні з людьми; риси характеру, що забезпечують успішність взаємодії; ціннісні орієнтації, пов'язані з людиною; широта й дієвість мотивів спілкування).

У дітей старшого дошкільного віку було виявлено прогресивну якісну зміну в мовній поведінці. Вона пов'язана, на думку Т.Піроженко, зі змінами комунікативного характеру, розвитком комунікативних потреб, форм спілкування.

Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника відбувається на таких рівнях:

- поведінковий рівень (оволодіння мовленнєвою поведінкою), особливостями якого є: спрямування уваги на партнера по спілкуванню, настанова на реакцію-відповідь; володіння різноманітними експресивно-мімічними засобами спілкування, вміння налагоджувати міжособистісні контакти;

- когнітивно-лінгвістичний рівень (розвиток понятійної свідомості), який характеризують: розуміння просторово-часових ознак ситуації спілкування (значення слів, що характеризують місце, час, зміст взаємодії); усвідомлення емоційного змісту ситуації спілкування (значення слів, що характеризують емоційний стан людини); розуміння дійових осіб у грі, праці (значення слів, що характеризують людину); збагачення словникового запасу (різноманітне і точне використання лексики, що відповідає ситуації і змісту спілкування); граматична правильність мовлення; фонетичний розвиток (вимова звуків, дикція, сила голосу, паузи, наголос);
- особистісний рівень (регулювання мовленнєвої взаємодії), свідченням якого є: прагнення до розгорнутості, логічності й зв'язності висловлювання, розповіді; керування мовленням, його зміна відповідно до розвитку ситуації; удосконалення характеру продрукованого тексту (враховуючи ситуацію, досвід, творчий підхід); самооцінка в дії, що визначає тип комунікативної позиції у спілкуванні; ціннісні орієнтації, пов'язані з людиною (оцінка співрозмовника, безоцінне сприймання іншої людини); потреба в міжособистісному спілкуванні, широта та дієвість його мотивів [66].

Дослідження Л.Виготського, О.Леонтьєва, А.Лурія та інших вчених доводять, що людські форми поведінки, мовлення, психічні функції і властивості не даються дитині при народженні. Вони формуються під вирішальним впливом ціленаправленого виховання і навчання, умов життя дитини в соціумі [20].

До вікових досягнень дітей молодшого дошкільного віку Т.Піроженко відносить орієнтування на людину, комунікативну спрямованість і активність, індивідуалізацію і різноманітність експресивно-мімічних засобів. Водночас недостатні здобутки дитини третього-четвертого років життя є причиною затримок у розвитку мовної взаємодії дітей середнього дошкільного віку. У дітей старшого дошкільного віку було виявлено прогресивну якісну зміну в мовній поведінці. Вона пов'язана, на думку Т.Піроженко, зі змінами комунікативного характеру, розвитком комунікативних потреб, форм

спілкування. Орієнтація на партнера та настанова на відповідну реакцію визначає не лише готовність до комунікації та можливість включення в міжособистісний процес, а й сприяє розвитку довільних характеристик мовлення [66, с. 32].

Відповідно до теорії здібностей Л.Виготського, який визначав цим поняттям фактично окремі, але невідривне взаємопов'язані вищі психічні функції, науковці розкривають *процес розвитку здібностей* як нелінійне інтегративне складне утворення засобів людського пізнання, в центрі якого, за словами Л.Виготського, знаходиться знак і слово [20]. *Комунікативні здібності* не є винятком, вони формуються в процесі життя й діяльності людини в соціальній групі. В.Сухомлинський – перший із дослідників, який на сторінках української педагогічної преси підняв питання про розвиток комунікативних здібностей дітей на засадах ідей гуманістичної педагогіки [47, с. 8-9]. Передумови розвитку комунікативності полягають в темпераменті, особливості якого отримуються у спадок від обох батьків, фундамент комунікативності закладається в перші роки життя дитини батьками, вихователями, вчителями. Цьому сприяє еволюція дитячих вмінь та навичок комунікабельності, компетентності та навичок партнерської орієнтації.

Отже, *комунікативні здібності* визначаються як індивідуальні психологічні й психофізіологічні особливості, що сприяють швидкому і якісному засвоєнню умінь та навичок застосовувати засоби спілкування в конкретній ситуації взаємодії з оточуючим. Прикметно, що спілкування є тією вирішальною умовою, яка визначає факт появи активного мовлення, строки його виникнення, темп розвитку й удосконалення в наступні періоди дошкільного дитинства. Цей висновок не зменшує важливості інших факторів, і передусім розвитку чуттєвого пізнання, а також фонематичного слуху й артикуляційних рухів, без яких неможливо побудувати звукоорганізоване членоване мовлення, що закріплює понятійний зміст свідомості.

На основі аналізу дослідження вітчизняних і зарубіжних психологів і педагогів, ми дійшли висновку, що комунікативно-мовленнєвий розвиток дітей

дошкільного віку – це складна, динамічна структура, на формування якої впливають різноманітні фактори: інші люди, оточуюче середовище, власний індивідуальний досвід, культура.

1.2. Педагогічний потенціал рухливих ігор та їх роль у розвитку комунікативних здібностей дітей дошкільного віку

Використання гри в дошкільній освіті набуває першочергового значення, оскільки вона є основним видом діяльності в дітей цього віку. За допомогою гри пізнається світ, а в її процесі формуються та закріплюються властивості, вміння й здібності, необхідні старшому дошкільнику для виконання соціальних та професійних функцій у майбутньому. В.Сухомлинський писав: «У грі розкривається перед дітьми світ... Без гри немає і не може бути повноцінного розумового розвитку. Гра – величезне світле вікно, через яке в духовний світ дитини вливається життєдайний потік уявлень, понять про навколишній світ. Гра – це іскра, що запалює вогник допитливості й любові до знань» [75, с. 95].

Виховні можливості гри відзначалися вітчизняними педагогами і психологами (П.Лесгафт, Д.Ельконін, О.Леонт'єв, Д.Хухлаєва та ін.). На сучасному етапі проблемою ігрової діяльності займаються Л.Артемова, А.Богуш, Г.Григоренко, Л.Іщенко, Б.Нестерович, Н.Пахальчук, Т.Поніманська, Г.Тарасенко, О.Чепка та ін. Гра як провідна діяльність дошкільника (О.Леонт'єв), як соціальна за своєю природою діяльність, що виникла з умов життя дитини на певній соціальному середовищі (Д.Ельконін), як збагачення психічного розвитку (О.Запорожець), як практика виховання (Є.Субботський, Дж.Брунер), як невід'ємний елемент способу життя й культури народу (І.Кон), як засіб передачі етнокультурного досвіду визнається і досліджується світовим психологічним співтовариством як найважливіший компонент культурного розвитку. Утім, у цих дослідженнях не приділено належної уваги питанню формування комунікативної компетенції дошкільників засобами гри.

Рухливі ігри – важливий засіб виховання дітей дошкільного віку. Правильно підібрані ігри сприяють гармонійному розвитку організму

дошкільників. Різноманітні рухи та ігрові дії дітей ефективно впливають на діяльність серцево-судинної, дихальної та інших систем організму, збуджують апетит і сприяють міцному сну. Рухливі ігри задовольняють потребу організму дитини в русі, сприяють збагаченню її рухового досвіду. За допомогою ігор у дошкільнят закріплюються різноманітні вміння і навички основних рухів (ходьби, бігу, стрибків, рівноваги), розвиваються такі важливі фізичні якості як швидкість, спритність, витривалість.

Також цінність рухливих ігор полягає у тому, що вони викликають позитивні емоції, почуття задоволення, життєрадісність, активність, позитивно впливають на психічний та фізичний розвиток дошкільників. Значний вплив мають рухливі ігри на виховання морально-вольових якостей, на розумовий розвиток дитини, допомагають збагатити уявлення про навколишній світ, різні явища природи, розширюють кругозір. Виконуючи різноманітні ролі, імітуючи дії тварин, птахів, комах, діти на практиці застосовують здобуті знання про життя, поведінку, способи пересування цих тварин. Характерними особливостями рухливих ігор є взаємовідносини змагання та ігрової співпраці, постійна взаємодія гравців, зміна ігрових умов, задач, практичних дій і зусиль.

Основними способами спілкування дітей у грі визначено такі: привернення до себе уваги однолітків, адресованість мовленнєвого звертання до партнера, доброзичливість звертань (ініціативна дія) і відповідей (реактивна дія), аргументованість висловлювань (уміння дібрати значущий для партнера зміст висловлювання).

Освітньо-виховного значення ігри набувають насправді тільки тоді, коли спеціально відбираються, уточнюються за змістом і оформлюються саме в педагогічних цілях. Значне місце в ігровій діяльності займають ігри, в яких розв'язання завдань виконуються різноманітними руховими діями у формі ходьби, бігу, стрибків, мітанні.

Відносини між гравцями в змаганні повинні бути в рамках норм поведінки (правил). Постійна зміна умов викликає необхідність орієнтуватися в них. В зв'язку з цим, необхідно виявляти спостережливість, швидко аналізувати

і обдумувати дії. Тільки в такому випадку можна в потрібний момент самостійно вирішити рухові завдання, вибрати і використати найбільш доцільні в даній ситуації способи вирішення необхідних дій.

В рухливих іграх широко використовуються раніше набуті чи засвоєні рухливі уміння. Інколи вони виконуються у звичних ситуаціях, але частіше всього треба змінювати їх у відповідності з умовами. В результаті, з одного боку, формується та удосконалюється уміння керувати своїми рухами в змінних умовах чи загальному збудженні, з іншого боку – удосконалюються засвоєні рухи, а також уміння ними користуватися. Засвоєння нових і складних форм руху в грі проблематичне. Тому для формування та удосконаленні техніки руху потрібне спеціальне навчання.

Рухливі ігри не мають вибіркового, точно розрахованого по навантаженню дій на м'язи, суглоби, на опорно-рухову систему. Однак, дуже специфічний вплив рухлива гра здійснює на розвиток рухових якостей. В іграх ці якості розвиваються комплексно. Це сприяє їх широкому «переносу» і вияву їх у різних видах та умовах діяльності.

Рухові якості – це показники різних рухливих якостей чи можливостей людини. Розвиток рухових функцій відбувається неперервно, але нерівномірно. Активна рухова діяльність сприяє більш швидкому, а головне – більш гармонійному дозріванню морфологічних структур та функціональних систем організму дитини. За допомогою фізичних вправ та ігор можна активно впливати на процес розвитку рухових якостей, згладжувати нерівності та виправляти відхилення від нормального ходу цього розвитку.

Спритність виявляється у здатності оволодівати новими рухами та швидко перебудовувати їх у відповідності з змінами в оточенні. Діти повинні виконувати якомога більше вправ для розвитку координації рухів. Спритність покращується у вправах з швидкою зміною ситуації, де вимагається точність, швидкість та координація рухів.

Сила. У дітей краще розвинені м'язи тулуба, слабше – м'язи кінцівок. Вправи для розвитку у дітей сили повинні бути в основному динамічними.

Одночасно з силовими вправами необхідно виховувати у дітей здатність розслабляти м'язи після їх напруження.

Особливу увагу у фізичному вихованні дітей потрібно приділяти розвитку швидкості. При розвитку у дітей швидкості вирішуються дві основні задачі: збільшення швидкості простих рухів та збільшення частоти рухів.

Велике значення мають і складні рухові реакції. Основні з них – реакції на рухові об'єкти та реакції вибору. У реакціях на рухові об'єкти основну частину часу займає фіксування рухового предмету очима. Реакція вибору – це знаходження з кількох можливих варіантів найкращого способу дії чи відповіді на сигнал. Кожний рух викликає затрату м'язової енергії. Кисень потрапляє до клітин організму через кров, яка отримує його у легенях. Чим більше організм потребує кисню, тим швидше і більше його кров повинна приносити до тканин. Тому в час проведення ігор прискорюється кровообіг, серце працює швидше, дихання стає більш глибоким і частішим. Обмін речовин ніколи не зупиняється в організмі, ігри лише посилюють його. Це добре впливає на здоров'я, так як активізується поповнення організму потрібними речовинами.

Вчені довели, що під час рухливих ігор дитина краще зростає. Серце дитини потребує постійного навантаження. Серцевий м'яз тренуваної людини з кожним поштовхом посилає у кровоносні судини значно більше крові, ніж у тих дітей, які не займаються фізичними вправами та рухливими іграми. У дитини під час рухливих ігор збільшується об'єм грудної клітки. Це приводить до більшому притоку корисних речовин у кров. Також рухливі ігри потужно діють на травневий апарат.

Рухливі ігри та фізичні вправи не тільки покращують здоров'я та розвивають організм дитини, але також є засобом для виховання характеру, впливають на поведінку дітей. Під час гри дитина вчиться підкорювати свої інтереси інтересам колективу, спільними зусиллями отримувати поставлені цілі. Для виховання дитини зміст, викладений у грі, має велике значення. Граючись, дитина глибоко переживає ті дії, які вона виконує. Відповідний підбір змісту імітаційних ігор дозволяє включити в них різні корисні фізичні

вправи. Потрібно намагатись, щоб зміст імітаційних ігор дозволяв дітям стрибати, бігати, метати, повзати...

Рухливими іграми можна займатись в будь яку пору року. В іграх можуть брати участь від однієї дитини до цілої групи, грати можна як з дорослими, так і без їх участі. В іграх діти вчаться поважати правила, поставлені колективом.

Метою рухливих ігор, починаючи з раннього дитинства, є формування фізично досконалої людини, зміцнення здоров'я та підвищення її працездатності. Оздоровчі завдання спрямовані на охорону життя, всебічний фізичний розвиток, загартування та удосконалення функцій організму дітей, підвищення фізичної та розумової працездатності. Розвиток рухових якостей дітей має також оздоровче значення. Здоров'я природно обумовлене комплексним удосконаленням морфофункціональних властивостей організму, яке забезпечується завдяки систематичній руховій діяльності дитини. Оптимальний розвиток цих якостей сприяє покращенню будови тіла дитини, формуванню правильної постави, легкості ходьби і бігу, чіткості виконання загально розвиваючих вправ та основних рухів.

Вченими (В.Заціорський, В.Філін, Е.Вільчковський та ін.) встановлено певні вікові періоди, коли розвиток тих чи інших якостей відбувається найбільш успішно. У дошкільників на фоні загального, доступного для даного віку рівня розвитку всіх рухових якостей, більший акцент потрібно робити на розвитку швидкості та спритності.

Освітні завдання спрямовані на формування певних систем рухових умінь та навичок; ігрових дій; здобування доступних уявлень та знань про користь занять фізичною культурою, іграми, про основні гігієнічні вимоги та правила. Виховні завдання спрямовані на формування позитивних моральних та вольових рис характеру дитини засобами рухливих ігор. Заняття рухливими іграми сприяють вихованню у дітей дисциплінованості, колективізму, рішучості, сміливості та інших якостей, необхідних кожній людині. Успішне вирішення завдань фізичного виховання дітей дошкільного віку залежить від

поєднання різноманітних засобів, які розподіляються на види: фізичні вправи, гігієнічні фактори та рухливі ігри, які важливим засобом фізичного виховання.

Ігрова діяльність має багатогранний вплив на психічний розвиток дитини, допомагає задовольнити дитячу допитливість та залучити до активного пізнання довколишнього світу. Дошкільний період є початковим етапом освоєння суспільного досвіду. Дитина розвивається під впливом вражень від навколишнього світу, у неї досить рано з'являється інтерес до життя й діяльності дорослих. Недаремно дитячу гру вважають дзеркалом суспільства. Процес гри полягає в реалізації поставленої мети. Діти старшого дошкільного віку складають план, разом обирають засоби його здійснення. Із розвитком дітей мета стає складнішою, а план чіткішим: таким чином гра переходить у суспільну роботу. При цьому дитина старшого дошкільного віку готується до майбутньої дорослої діяльності, уявно оволодіває професією, переборює власну природну обмеженість, недосконалість.

Отже, гра являє собою спільну діяльність дітей. Рухливі ігри – це емоційно забарвлена рухова діяльність, обмежена правилами. Ігрова діяльність в них характеризується більш чи менш складною взаємодією її учасників та взаємовідносинами між гравцями.

Дошкільний період – початковий етап становлення у дітей різних здібностей, етап засвоєння суспільного досвіду. Загальні інтереси, цілі, завдання, спільні дії в грі сприяють вихованню позитивних взаємовідносин між однолітками. Саме гра дозволяє виявити задатки дитини і перетворити їх в здатності, розвиває вміння і навички, стимулює розвиток дошкільника в цілому. Дошкільник, який не вміє грати, не може змістовно спілкуватися, не здатний до спільної діяльності, не цікавиться проблемами однолітків.

Щоб уникнути відчуженості, ворожості, агресивності, а це все сліdstва невміння дитини спілкуватися з оточуючими, призводять до необхідності створення умов, які повинні сприяти поступовому розвитку гри, як специфічно провідної діяльності дошкільника – незамінною школи спілкування, мислення і довільної поведінки. Гра старших дошкільників віддзеркалює їхні переживання

та ставлення до життя, стає способом пізнання реальності та моделювання взаємин із оточенням.

Гра має потужний вплив на розвиток різноманітних здібностей дитини, у тому числі й комунікативних. Найбільш сприятлива для розвитку комунікативних здібностей є ситуація, в якій слід партнерові по грі або дорослому щось роз'яснити, переконати його.

Рухливі ігри також є одним з ефективних засобів розвитку комунікативних здібностей дітей дошкільного віку. Вони сприяють розвитку зв'язного мовлення у дітей, відіграють важливу роль у досягненні дітьми високого рівня мовленнєвої культури, що характеризується багатством, точністю і виразністю, формують у дітей граматичну компетентність, розвивають всі психічні процеси, спонукають дитину до самостійної творчої діяльності.

У розвитку комунікативних здібностей використовуються різні види ігор: традиційні, розмовні, дидактичні, театралізовані, сюжетно-рольові, ігри-фантазування, а також рухливі. Разом із рухливими, традиційні ігри набувають значущості як дієвий засіб розвитку комунікативних здібностей дітей дошкільного віку. У зв'язку з цим, на заняттях потрібно використовувати різноманітні види ігор.

Так, розмовні ігри навчають дітей слухати й сприймати мовлення співбесідника, реагувати на нього висловлюванням, відповідно до ситуації. Слід відзначити, що такі види ігор, як жеребкування та лічилки задовольняють актуальні дитячі потреби, дають змогу самостійно організувати певну колективну гру; мирилки дозволяють налагодити міжособистісні взаємини. Означені ігри («Киця Мура», «Грицю-Грицю, до роботи!», «Зайчику, зайчику, де ти був?») реалізуються в діалогічній формі, а головним засобом формування емоційного стану є інтонаційно-мімічний компонент.

Цікавими також є казки, що належать до ігор, – це так звані словесні ігри, ініціаторами яких є дорослі («Танцювали миші по бабиній хижі», «Був собі журавель», «Ми з тобою йшли», «Сидить Василь на припічку», «Був собі

Нетяжка»). Вони являють собою короткі казкові історії, в основу яких покладено повторення одного й того ж тексту, що застосовується як своєрідний прийом розіграшу слухача [53]. Казки В.Сухомлинського («Бо я – людина», «Добре слово», «Хочеться сказати щось ніжне-ніжне», «Як Федько відчув у собі Людину», «Усмішка», «Ті самі слова», «Образливе слово», «Чого заплакав Мишко?» та ін.) важливо використовувати з метою розвитку в дітей соціальних норм міжособистісних взаємин і уміння дотримуватися їх під час бесід, спостережень, самостійної художньої та ігрової діяльності [57, с. 53-55].

Найбільш суттєвими є такі взаємовідносини, як змагання та ігрове співробітництво. В результаті прояву таких взаємовідносин процес ігрової взаємодії набуває різноманітного характеру. Постійно і раптово створюються нові умови, виникають нові ситуації. Взаємовідносини змагання та ігрової співпраці, постійна взаємодія гравців, зміна ігрових умов, задач, практичних дій і зусиль – характерні особливості рухливих ігор.

Отже, одним з ефективних засобів розвитку мовленнєвих творчих здібностей у дітей дошкільного віку є рухливі гри. Вони сприяють розвитку зв'язного мовлення у дітей, відіграють важливу роль у досягненні дітьми високого рівня мовленнєвої культури, що характеризується багатством, точністю і виразністю, формують у дітей граматичну компетентність, розвивають всі психічні процеси, головне спонукають дитину до творчості, до самостійної творчої діяльності.

1.3. Діагностика рівня розвитку комунікативних здібностей дітей дошкільного віку (за результатами констатувального етапу експерименту)

Комунікативні здібності – це індивідуальні психологічні і психофізіологічні особливості, що забезпечують швидке та якісне засвоєння вмінь та навичок застосування мови в конкретній ситуації взаємодії з учасниками спілкування [42]. Важливість вивчення комунікативних здібностей дітей дошкільного віку в реальній життєдіяльності дошкільного закладу полягає в тому, що в цьому віці міжособистісні стосунки дітей набувають

більшої сталості та диференційованості, що в свою чергу, впливає на закріплення індивідуального стилю мовленнєвої поведінки.

Обстеження рівня комунікативних здібностей дошкільника доцільно проводити у формі спеціально організованої бесіди дорослого з дитиною, що передбачає інтерпретацію змісту сюжетних картинок, близьких її досвіду. Такий діагностичний засіб забезпечує також визначення рівня обізнаності дитини, здатності до розуміння контексту та встановлення причинно-наслідкових зв'язків, а також прояв різноманітних особистісних установок, які виявляються в мовленнєвій поведінці дитини [50]. У процесі діагностики необхідно проводити роботу на основі індивідуального підходу до кожної дитини з урахуванням її вікових і психічних особливостей; сприяти створенню пізнавальної мотивації у процесі виконання завдань; здійснювати моделювання різних видів діяльності дитини; включати до діагностичної процедури завдання, спрямовані на розвиток уваги, пам'яті, мислення [58].

Започатковуючи констатувальний етап дослідження, насамперед було визначено *критерії та показники* сформованості мовленнєвого спілкування дошкільників, а саме:

- 1) інформаційно-комунікативний із *показниками*: мовленнєва активність, ініціативність, інтенсивність спілкування (частотність контактів), ступінь розвитку зв'язного мовлення;
- 2) емоційно-комунікативний із *показниками*: мотивація спілкування, сприйняття партнерами один одного, стиль спілкування (передавання емоцій), взаєморозуміння один одного;
- 3) рефлексивно-комунікативний із *показниками*: взаємооцінка партнерами один одного, самооцінка спілкування з партнером, самовираження партнерів по спілкуванню [78, с. 15].

До кожного критерію було дібрано завдання-ситуації із загальних (М.Лісіна) та спеціальних діагностичних методик (С.Міронова, Н.Пахомова). Виявлення специфіки та особливостей комунікативно-мовленнєвої діяльності

дошкільників у взаємодії з ровесниками дає змогу виділити в групі дітей з високим, середнім та низьким рівнями комунікативних здібностей.

Високий рівень: сформованість стійких мотивів спілкування з дорослими і ровесниками, частота контактів, ініціативність, активність взаємодії з навколишніми людьми, виражена у формах емоційно-особистісного, ситуативно-ділового та позаситуативного спілкування; володіння багатством невербальних засобів, знання ввічливих форм контакту і вміння здійснювати дії мовленнєвого та невербального характеру для взаємодії; розвинутість і різноманітність побудови мовлення у діалозі й монологі, його адекватність просторово-часовому і партнерському оточенню, зв'язність, логічність висловлювань, наявність творчих розповідей.

Середній рівень: ситуативність проявів особистісних, ділових і пізнавальних мотивів спілкування з дорослими та однолітками, що не стало стійким, стабільним механізмом, який спонукає до особистої ініціативи при вступі в мовленнєву взаємодію; відсутність активності в комунікації, знання ввічливих форм контактів, але не як керівництво до дії; слабка сформованість навичок соціально-перцептивного аналізу ситуації спілкування, помилки в оцінці просторово-часових характеристик та діючих осіб у комунікації; бідність лексики, граматичних і звукових утворень (зменшувальні суфікси, звертання, відповідні інтонації, тон, темп, сила голосу), що використовуються для встановлення взаєморозуміння в мовному спілкуванні, одноманітність побудов і форм мовленнєвих висловлювань, розповідання (монолог) відповідно до наочно-образної ситуації спілкування, несформованість елементів творчої уяви, фантазії, прогнозування, невміння виходити за межі наочної ситуації.

Низький рівень: сформованість мотивів спілкування з дорослими і ровесниками, труднощі вступу в контакт, комунікативно-мовленнєві дії без урахування (аналізу-синтезу) ситуації спілкування («не до ладу»), безініціативність у веденні діалогу, мимовільне використання експресивних, невербальних засобів комунікації при невмінні «читати» їх у партнерів; складнощі у формулюванні задуму дій партнерів щодо спілкування і розуміння

ситуації в цілому; низькі мовні характеристики (бідність лексики, невиразність звучного мовлення, граматична неправильність); однотипність побудови фраз, відсутність творчої розповіді.

З метою визначення рівня розвитку комунікативних здібностей дітей дошкільного віку нами було проведене дослідження, в якому взяли участь 26 дітей старшої групи дошкільного навчального закладу № 6 «Ромашка» м. Жмеринки Вінницької обл.

Для розв'язання мети дослідження використовувався комплекс науково-педагогічних *методів*, адекватних предмету дослідження: педагогічні спостереження, усне опитування, анкетування батьків та вихователів, творчі завдання, бесіди.

У ході дослідження *вивчалися*: ставлення до результатів мовленнєвих дій і діяльності, бажань дитини; визначення і виконання правил спільної діяльності; вирішення конфліктних ситуацій; уміння розрізняти й розуміти емоційний стан, настрої інших дітей; розвиток співчуття і співпереживання у мовленнєвому спілкуванні.

Комплекс завдань включав такі *оцінки результатів*:

1. Правильність виконання:

- виконано правильно;
- виконано з помилками;
- не виконання завдання або виконання частково.

2. Розуміння і відтворення ігрового матеріалу:

- самостійний вияв мовленнєвої активності в іграх;
- вияви мовленнєвої активності в іграх за допомогою вихователя;
- часткова або повна відсутність вияву мовленнєвої активності у грі.

Вивчення рівня сформованості мовленнєвої комунікації старших дошкільників проводилося в *три етапи*. Завдання підібрані із загальних (М.Лісіна) та спеціальних методик (С.Міронова, Н.Пахомова).

На *першому* етапі проводилося спостереження за довільним спілкуванням дітей. В процесі спостереження увага приділялася характеру спілкування,

ініціативності, вмінню вступати в діалог, підтримувати та вести його, слухати співрозмовника, розуміти та чітко висловлювати свої думки.

Результати спостереження представлено в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Критерії оцінки довільного спілкування дитини

Критерії оцінки довільного спілкування дитини	Оцінка в балах	Рівень мовленнєвої комунікації
Дитина активна в спілкуванні, вміє слухати та розуміти мову, спілкується згідно ситуації, легко знаходить контакт з дітьми та дорослими, ясно й послідовно висловлює свої думки, використовує форми мовного етикету.	3	високий
Дитина слухає та розуміє мову, підтримує бесіду, частіше з ініціативи інших, вміння використовувати форми мовного етикету нестійке, не вміє послідовно виражати свої думки та чітко передавати їх зміст	2	середній
Дитина не спілкується з іншими, перевагу грі надає маніпуляціям з предметами	1	низький

Другий етап оцінки рівня сформованості мовленнєвої комунікації передбачав організацію гри разом з дитиною з однією із штучно створених ситуацій. На другому етапі з'ясувались особливості мовленнєвого спілкування, навички ініціативності дітей в ігрових ситуаціях.

Для цього були запропоновані такі ігрові завдання:

Завдання 1. «Розважальний центр».

Пропонуємо дитині уявити, що до розважального центру прийшла нова дитина та її потрібно познайомити із ігровою кімнатою, із туалетною кімнатою, із спортивною кімнатою. Розповісти призначення кожного приміщення.

Ролі: новенька дитина – дорослий; роль дитини, яка знайомить із приміщеннями – обстежувана дитина.

Завдання 2. «Що ти скажеш?».

Дитині описують відповідну мовленнєву ситуацію і пропонують уявити, що це сталося з нею.

Наприклад: «Ти приїхав одного вихідного дня до бабусі і вийшов на вулицю погратися. Там гралися у цікаву рухливу гру незнайомі діти. Тобі теж захотілося погратися з ними. Що ти скажеш?»

Ролі: дорослий – діти, які граються; дитина, яка хоче погратися – обстежувана дитина.

Завдання 3. «Загублена іграшка».

Педагог пропонує дитині знайти іграшку серед інших, пропонуючи свою допомогу. Дитина повинна ставити запитання, які стосуються місця, де захована іграшка та як вона виглядає. Педагог відповідає на запитання дитини, скеровуючи напрямок руху дитини. Підійшовши до іграшок, дитина повинна знову ставити запитання.

Наприклад,-

Дитина: *Це м'яка іграшка?*

Педагог: *Ні.*

Дитина: *Це вид транспорту?*

Педагог: *Так.*

Дитина: *Це літак?*

Педагог: *Так.*

Особливості спілкування передбачали оцінювання у балах.

Дані занесені до таблиці (таблиця 1.2.).

Таблиця 1.2

Критерії оцінки виконаних завдань під час ігрової діяльності дитини

Критерії оцінки виконання завдань	Оцінка в балах	Рівень мовленнєвої комунікації
Дитина активна, самостійно та охоче виконує поставленні перед нею завдання	3	високий
Дитина потребує роз'яснення і заохочення. Дитина виконує завдання після зразка	2	середній
Повністю організована педагогом гра	1	низький

На *третьому* етапі з'ясовувався провідний тип спілкування, тобто переваги, які надає дитина у ситуаціях спілкування: передбачає з'ясування провідного типу спілкування за методикою М.Лісіної. За М.Лісіною, саме позаситуативно-пізнавальне спілкування є провідним у старшому дошкільному віці, тобто відповідає віковій нормі. Перевага ж ситуативно-ділового спілкування свідчить про затримку формування комунікації, оскільки ця форма в нормі притаманна дітям від 6 місяців до 3 років.

Ця методика розрахована на дітей старшого дошкільного віку, дозволяє вивчити *три форми спілкування*: ситуативно-ділове, позаситуативно-пізнавальне, позаситуативно-особистісне. Дослідження полягає у наступному: педагог запрошує дитину до кімнати, де на столі розкладено іграшки та книжки, і запитує, чим би вона хотіла займатися.

Ситуація 1. Пограти з іграшками – це ситуативно-ділове спілкування.

Ситуація 2. Почитати книжку – це позаситуативно-пізнавальне спілкування.

Ситуація 3. Поговорити – це позаситуативно-особистісне спілкування.

За вибором дитини педагог організовує діяльність, потім пропонує інші два види діяльності, які залишилися (дитина не обрала). Кожна ситуація триває не більше 15 хвилин. Типи спілкування визначають за обранням однієї із трьох ситуацій: 1 ситуація — ситуативно-ділове спілкування (дитина 2-3 рази обирає гру); 2 ситуація – позаситуативно-пізнавальне (дитина 2-3 рази обирає читання книжок); 3 ситуація – позаситуативно-особистісне (дитина 2-3 рази надає

перевагу бесіди). Методика «Форми спілкування» передбачає оцінювання в балах провідного виду спілкування (таблиця 1.3.).

Таблиця 1.3.

Оцінка провідного виду спілкування дитини

Форма спілкування	Оцінка в балах
Позаситуативно – особистісна	3
Перехідна від позаситуативно-пізнавальної до позаситуативно-особистісної	2,5
Позаситуативно-пізнавальна	2
Перехідна від ситуативно-ділової до позаситуативно-пізнавальної	1
Ситуативно-ділова	0,5

З метою обчислення отриманих результатів були розроблені наступні кількісні показники.

Показник реалізовано повністю – 3 бали

Показник реалізовано слабо – 2 бали

Показник не реалізовано – 1 бал

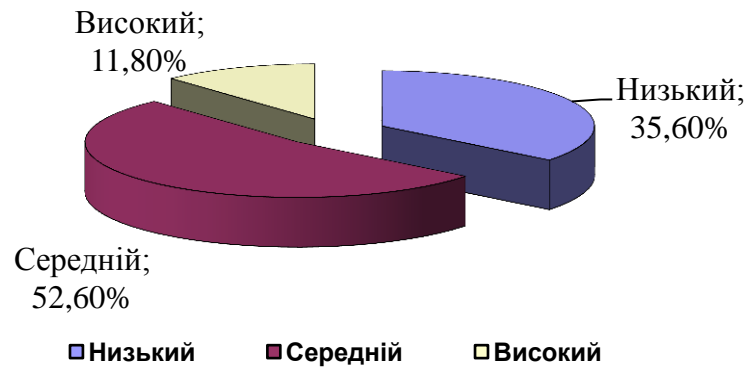
Після виконання дитиною всіх завдань педагог підраховує бали та робить висновок про рівень комунікативних здібностей дітей дошкільного віку за таблицею 1.4.

Таблиця 1.4

Шкала оцінювання рівнів комунікативних здібностей дітей

Рівень комунікативних здібностей	Оцінка в балах
високий	14-18
середній	7-13
низький	0-6

Як засвідчили експериментальні дані, у дошкільників переважає середній рівень розвитку комунікативних здібностей. Дані експериментального зрізу представлено на діаграмі 1.1.

Діаграма 1.1. Рівні комунікативних здібностей дітей дошкільного віку

Високий рівень розвитку комунікативних здібностей дітей дошкільного віку спостерігався лише в 11, 8 % дітей. Ці діти проявили вміння будувати простий діалог, за допомогою правильно поставлених запитань отримувати необхідну інформацію. Діти, віднесені до цієї групи, вміли також висловити свої бажання або потребу, вислухати співрозмовника, не перебиваючи його. Вони активні у спілкуванні, контактували з іншими дітьми відповідно до ситуації, легко налагоджували відносини з однолітками в процесі ігрової діяльності, ввічливо і спокійно висловлювали власні думки та прохання. Під час спілкування з однолітками у таких дітей переважали спокійні та доброзичливі взаємини.

52, 6 % дітей показали *середній* рівень розвитку комунікативних здібностей. Діти цього рівня проявили недостатню активність у спілкуванні, в них виникали певні труднощі при встановленні контакту, а діалог будувався за допомогою дорослого. Вони підтримували бесіду, але самі не були її ініціаторами. Такі діти проявили вміння не заважати, не відволікати інших під час діяльності. Серед них спостерігалось вибіркоче ставлення до однолітків, а культура діалогу підтримувалася в окремих ситуаціях.

Діти з *низьким* рівнем розвитку комунікативних здібностей (35, 6 %) продемонстрували невміння вислухати, почути іншого. Вони часто перебивали співрозмовника, не застосовували у спілкуванні ввічливі слова, забували про норми і правила поведінки. Діти цієї категорії не вміли самотійно встановлювати контакт, підтримати бесіду. Вони виявилися пасивними, неговіркими у спілкуванні з однолітками та дорослими. Також спостерігалось порушення послідовності та чіткості висловлених думок, у спілкуванні переважала байдужість до однолітків, траплялося негативне ставлення. Щодо спілкування з дорослими, то часто простежувалися відсутність реакції на прохання вихователя, ухилення від виконання доручень.

Застосування комплексної методики діагностики дозволило нам отримати необхідну інформацію щодо рівня комунікативного розвитку дітей дошкільного віку: в цілому комунікативні здібності дітей дошкільного віку досить розвинені. Засвоєння дитиною комунікативних і мовленнєвих дій у системі «дорослий-дитина», «дитина-дитина» розглядається у важливий для особистості віковий період, на стику вікових груп (молодший-старший дошкільний вік), на межі діяльностей (ігрової-навчальної), на переході до активного вживання мовних знаково-символічних засобів. Важливість вивчення комунікативних здібностей дітей дошкільного віку в реальній життєдіяльності дитячого колективу полягає в тому, що в цьому віці міжособистісні стосунки дітей набувають більшої сталості та диференційованості, що в свою чергу, впливає на закріплення індивідуального стилю мовленнєвої поведінки.

Отже, результати дослідження свідчать про доцільність організації спеціальної роботи з розвитку комунікативних здібностей дітей дошкільного віку та дозволили виявити його проблемні сторони і відповідно до цього конструювати індивідуальну програму комунікативного розвитку, тобто зробити навчання корекційним. Діагностика рівня комунікативних здібностей дошкільників визначає зміст подальшої педагогічної роботи та дозволяє прогнозувати можливі труднощі на етапі навчальної та соціально-психологічної адаптації дітей до шкільного навчання.

Висновки до першого розділу

Мовленнєвий розвиток дитини – один з основних чинників становлення особистості в дошкільному дитинстві. Комунікативні здібності визначаються як індивідуальні психологічні й психофізіологічні особливості, що сприяють швидкому і якісному засвоєнню умінь та навичок застосовувати засоби спілкування в конкретній ситуації взаємодії з оточуючим. Встановлено, що всі аспекти комунікативної діяльності пов'язані між собою в єдиному процесі спілкування дитини з оточуючими й визначають строки появи активного мовлення і темп його розвитку.

З'ясовано, що педагогічне спілкування впливає на дитину за допомогою комунікативних засобів, спрямованих на збільшення ефективності навчання, на встановлення гуманних відносин між дітьми, на створення сприятливого мікроклімату у групі. Специфічність потреб і мотивів спілкування зумовлюють, у свою чергу, особливості комунікативної діяльності, її розвитку в дітей дошкільного віку.

Доведено, що використання гри в дошкільній освіті набуває першочергового значення, оскільки вона є основним видом діяльності в дітей цього віку. Наголошено на значущості рухливих ігор як дієвого засобу розвитку комунікативних здібностей дітей дошкільного віку.

Визначено критерії та показники сформованості мовленнєвого спілкування дошкільників. Схарактеризовано рівні сформованості мовленнєвої комунікації дошкільників.

Встановлено наявні рівні розвитку комунікативних здібностей дітей: високий рівень спостерігався лише у 11,8% дітей; 52,6% дітей показали середній рівень; з низьким рівнем виявилось 35,6% дітей. Отже, більшість дітей дошкільного віку на констатувальному етапі дослідження перебувала на середньому та низькому рівнях досліджуваної компетенції.

РОЗДІЛ II. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ РУХЛИВИХ ІГОР

2.1. Методичні етапи рухливих ігор з дошкільниками та особливості їх організації

Рухлива гра – це усвідомлена, емоційна діяльність дітей, спрямована на досягнення умовної ігрової мети. Вона має свою структуру:

- ігровий задум або мета гри;
- ролі;
- ігрові дії;
- сюжет;
- правила гри.

Рухливі ігри за ступенем фізичного навантаження бувають великої, середньої і малої рухливості, за характером ігрових дій – сюжетні та несюжетні, з простими та складними правилами.

Під час вибору рухливих ігор потрібно враховувати певні вимоги:

1. Ігри добираються відповідно педагогічних завдань. Варто чітко визначити, які вміння і навички у цій грі закріплюються, які фізичні якості розвиваються, яка виховна мета реалізується.
1. Під час вибору рухливої гри враховується її місце у режимі дня (на ранковій, денній та вечірній прогулянках).
2. Враховується місце проведення та пора року.
3. Також потрібно зважати на рухову підготовленість дітей, їх інтереси та уподобання.

Зміст гри має бути доступний дітям, нагадувати цікаві явища навколишнього життя. Крім цього, рухи, які діти виконують у грі, мають бути добре засвоєні. Під час вибору гри для самостійно-рухової діяльності потрібно зважати на бажання дітей, стать, уподобання. Для забезпечення повноцінного розвитку дитини у грі важливо змінювати умови їх проведення, правила та урізноманітнювати способи виконання рухових дій. Дитині цікавіше виконувати новий, навіть складний рух, ніж повторювати давно знайомий.

Рухливі гри ускладнюються з метою забезпечення стійкого інтересу до гри; вдосконалення рухових вмінь та навичок; вирішення різноманітних розвивальних та виховних завдань. Ускладнити рухову гру можна:

- змінивши форму організації гри;
- ускладнивши рухові завдання;
- змінивши форму руху;
- збільшивши кількість основних ролей;
- ввівши нові ролі;
- ввівши додаткові основні рухи;
- ввівши додаткові правила тощо.

Рухливі ігри є найкращим засобом для розвитку у дітей самостійності та організованості, кмітливості та творчості. Тому вихователю слід активно залучати дітей, особливо старшого віку, до змін варіантів проведення ігор.

Ігровою діяльністю дітей керує вихователь. Для того, щоб гра служила емоційним засобом фізичного виховання дітей, вихователь має проводити її з радістю і залюбки. Для того, щоб зібрати дітей на гру, можна використати:

- умовний сигнал;
- цікаву та яскраву іграшку;
- закличку;
- вірші, загадки;
- сюрпризний момент.

Потім потрібно познайомити дітей з сюжетом та ходом гри, правилами, показати певні рухові дії. Наступний етап – це розподіл ролей між гравцями. У кожній віковій групі він має свої особливості: у молодших групах вихователь спочатку сам виконує роль ведучого, а в II півріччі II молодшої групи призначає дітей на цю роль. Наприкінці середньої групи та у старшому дошкільному віці на роль ведучого діти вже можуть обирати самостійно: для цього у пригоді їм стають лічилки, жеребкування, розрахунок на «один», «два» тощо.

Вихователь стежить за виконанням дітьми правил гри, за якістю виконаних рухових дій. Він має так керувати грою, щоб у ній закріплювались та удосконалювались вміння та навички з основних рухів. Хід рухливої гри слід спрямовувати таким чином, щоб це сприяло розвитку позитивних якостей. Наприкінці гри підбивають підсумки. Насамперед, слід відзначити тих, хто правильно виконував правила гри та рухові дії, виявляв спритність, виручав однолітків, допомагав, був доброзичливим. Проте не слід вдаватися до зайвої критики дітей за те, що вони були повільними і тому їх піймали. Найголовніше – це викликати у дитини бажання наступного разу досягти кращих результатів. Ігрова діяльність своєю емоційністю захоплює дітей і вони не відчують втоми. Ось чому вихователь обов'язково сам регулює фізичне навантаження. Активна рухова діяльність має становити 2/3 всього часу і 1/3 витрачається на пояснення, навчання, виправлення помилок. Великою мірою гра сприяє розвитку індивідуальних здібностей дитини, допомагає позбутися деяких фізичних вад та психологічних комплексів. Це особливо помітно при порівнянні дітей, які беруть участь у змаганнях, з тими, хто позбавлений такої можливості, або ж ухиляється від них з власної ініціативи.

Як стверджують одноголосно видатні педагоги всіх часів і народів, дитинство без гри – неповноцінне. Саме тому в наших дошкільних навчальних закладах дедалі більше уваги приділяється фізичному вихованню дітей, рухливим іграм в приміщенні та на свіжому повітрі. Адже дитина повинна зростати не лише розумово довершеною, а й фізично розвиненою, з користю як для себе, так і для всього суспільства.

Організація та методика проведення рухливих ігор

1. Підготовка до гри.

- Вибір гри.
- Підготовка місця для гри.
- Підготовка інвентаря для гри.
- Розмітка майданчика.

2. Організація гравців.

3. Керівництво ходом гри.

4. Підведення підсумків гри.

1. Підготовка до гри

- Вибір гри. Підготовка до проведення гри починається з її вибору. Вибір гри насамперед залежить від завдання, визначеного перед заняттям. Визначаючи його, враховуються вікові особливості учасників, рівень їх розвитку, рівень їх фізичної підготовки, кількість гравців та умови проведення гри. При цьому враховується склад групи, форма майбутнього заняття і місце його проведення. Для кожної гри існує оптимальна кількість учасників. Суттєво впливає на вибір гри місце проведення. У малому залі не можна проводити ігри, що потребують необмеженого майданчика. Так само не можна провести гру, для якої немає необхідного інвентаря. Через відсутність відповідного інвентаря і невдалої його заміни гра може не скластися. Використовуючи ігри з програми фізичного виховання для дітей дошкільного і шкільного віку, педагогу слід творчо підходити до них, створювати нові варіанти, які часто виявляються більш ефективними в освітньому, виховному і оздоровчому плані.
- Підготовка місця для гри. Ігри можуть проводитися у приміщенні і на повітрі. В усіх випадках необхідно підготувати місце для гри, залучаючи до цього і самих гравців. Якщо ігри проводяться у приміщенні, потрібно передбачити, щоб у ньому було достатньо місця – прибрати сторонні предмети, які заважають рухам гравців, в спортивному залі треба прибрати до стіни гімнастичне приладдя та інші предмети, відгородивши їх гімнастичними матами або лавами. Віконне скло і лампи повинні бути закриті сітками. Перед проведенням ігор приміщення необхідно провітрити і провести вологе прибирання. Ігри на повітрі мають велике оздоровче значення, тому можуть проводитися як влітку, так і взимку. Майданчик для гри повинен бути відповідним чином підготовлений: його слід вирівняти, прибрати сторонні предмети, а взимку – очистити від снігу і, по можливості, посипати піском. Відкриті майданчики потребують постійного догляду.

- Підготовка інвентаря до гри. Для проведення рухливих ігор можуть використовуватись прапорці, кольорові пов'язки або жилети, м'ячі різних розмірів, гімнастичні палиці, кеглі, обручі, скакалки, канати та ін. Ігровий інвентар повинен відповідати таким вимогам:

- бути безпечним, при використанні – без гострих кутів, виступаючих гвіздків тощо;

- за вагою і розміром відповідати силі гравців;

- бути барвистим і яскравим, добре помітним;

- стан інвентаря повинен відповідати санітарно-гігієнічним вимогам, він повинен протиратися перед грою;

- у відповідності з правилами гри і з врахуванням числа гравців інвентар повинен бути у достатній кількості;

- інвентар повинен зберігатися в спеціально відведеному місці, бажано поряд із місцем проведення ігор. Інвентар роздається учасникам або розставляється тільки після пояснення гри, оскільки передчасна його видача (особливо м'ячів) буде відволікати увагу гравців.

- Розмітка майданчика. Розмітка майданчика проводиться перед поясненням гри. До цієї роботи необхідно залучати гравців. Нескладну розмітку можна проводити одночасно з поясненням змісту гри. Для ігор, які часто проводяться, доцільно зробити постійну розмітку. Межі майданчика повинні бути чіткими, добре помітними, з ясно окресленими лініями. Не можна розмічати майданчик канавками, кілочками, планками, які виступають, та іншими способами, що можуть спричинити травмування гравців. Визначаючи межі майданчика, необхідно пам'ятати про техніку безпеки. Вони повинні бути віддалені не менше, ніж на три метри від стіни або інших сторонніх предметів, об які гравці можуть травмуватися. Особливо це важливо при проведенні ігор із використанням бігу на швидкість і пробіжок, в яких велика група забігає за межі майданчика.

2. Організація гравців. Організація гравців передбачає їх розташування та місце керівника під час пояснення гри, призначення ведучих,

капітанів та помічників, поділ гравців на команди. Розміщення гравців і місце керівника при поясненні гри. Починаючи пояснювати гру, керівник повинен розташувати гравців так, щоб вони добре його бачили і чули, а він у свою чергу повинен добре бачити їх. Згідно з методикою проведення рекомендується розташовувати учасників при поясненні гри у тому порядку, в якому вона буде проводитися. Це дозволяє відразу ж після інструктажу почати гру, не відволікаючи уваги гравців від її змісту і правил додатковими перестановками, після яких іноді доводиться знову починати пояснення. Це досить часто відбувається при проведенні ігор із дітьми.

Є декілька способів шикування гравців під час пояснення рухливих ігор:

- у шеренгу;
- коловий (гравці стають в коло, а керівник – на лінії кола, між учасниками);
- у дві шеренги, одна навпроти іншої (керівник розташовується на фланзі між шеренгами);
- у дві (або більше) колони (керівник розташовується перед колонами, в яких найнижчі гравці стоять на першому місці);
- врозсіп, коли гравці розташовуються довільно в межах того майданчика, на якому вони будуть грати, а під час пояснення гри вони повинні наблизитися до однієї з меж майданчика, де перебуває керівник.

При будь-якому поясненні гри педагог повинен керуватися загальними *методичними правилами*:

- не можна шикувати групу обличчям до яскравого джерела освітлення, оскільки гравці будуть погано бачити керівника і погано сприймати його пояснення;
- якщо гравців не можна поставити в необхідне вихідне положення перед поясненням гри, тоді їх шикують таким способом, щоб було зручно перемістити їх до початку гри, витративши на це мінімум часу.

Під час проведення рухливих ігор керівник постійно стикається з необхідністю вишикувати гравців у шеренгу, коло, колони, змінювати

шикування. Тому керівнику необхідно навчитися робити все це правильно і швидко.

Пояснення гри. Успіх гри в значній мірі залежить від її пояснення. Для того, щоб гравці добре засвоїли зміст і правила гри, керівнику перед грою самому необхідно з'ясувати всі, навіть незначні, їх аспекти. До пояснення гри висуваються такі вимоги:

- розповідь повинна бути короткою і чіткою, оскільки тривале пояснення погано сприймається гравцями. Винятком можуть бути ігри, що проводяться з дітьми дошкільного і молодшого шкільного віку, які можна пояснити в казковій, захоплюючій формі;
- розповідь повинна бути логічною, послідовною, в такому порядку: назва гри, ролі гравців і місця їх розташування, хід гри, розучування речитативу (якщо він є), мета гри, її правила, фінал і результат гри;
- розповідь повинна бути динамічною. Пояснювати гру треба спокійним голосом, іноді підвищуючи чи понижуючи його, щоб звернути увагу учасників на різноманітні моменти змісту гри. Неприпустимим при поясненні є монотонний і млявий голос;
- розповідь повинна бути дохідливою для учасників, необхідно враховувати їх словниковий запас, не вживати незнайомих слів, а якщо вони вводяться, тоді необхідно пояснювати їх значення;
- потрібно враховувати настрій гравців. Якщо їх увага до розповіді послаблюється, тоді необхідно її скоротити;
- розповідь доцільна тоді, коли гра проводиться вперше, надалі можна нагадувати лише основні моменти гри і її правила;
- для кращого засвоєння гравцями змісту гри рекомендується розповідь супроводжувати демонстрацією, яка може бути лише фрагментарна;
- після пояснення гри необхідно з'ясувати, чи всі учасники зрозуміли зміст і правила гри. На можливі додаткові питання необхідно голосно відповідати, звертаючись до всіх гравців, оскільки деякі з них соромляться задавати питання;

- доцільно також підкреслити, що мова керівника, перш за все, повинна бути грамотна і зважена.

Призначення ведучих. Роль ведучого найбільш відповідальна, вимагає самостійних ініціативних рішень і дій перед усім колективом гравців. Активність ведучого, його винахідливість часто визначають весь хід гри. Крім того, виконання обов'язків ведучого має великий виховний вплив. Тому бажано, щоб у ролі ведучого побувало якомога більше гравців.

Основними способами вибору ведучого є: за призначенням керівника, за жеребом, за вибором гравців, за встановленою черговістю, за результатами попередньої гри. Перелічені способи вибору ведучого необхідно чергувати залежно від поставленого завдання, умов занять, характеру гри, кількості гравців та їх настрою.

Розподіл на команди. Розподіл гравців на команди може проводитися різними способами, а саме:

- на розсуд керівника, який добре знаючи колектив гравців, розподіляє їх на команди. Розподіл при цьому проводиться так, щоб команди були приблизно рівні за силами;
- за розрахунком. Цей спосіб широко застосовується в практиці, однак має і свої недоліки;
- фігурним маршируванням. Цей спосіб поділу на команди займає мінімум часу на організацію, однак він може привести до нерівного за силою складу команд;
- за згодою. Вибираються “матки” чи капітани команд. Решта гравців розбивається на пари за силою, домовляються, хто ким буде (умовні назви), а після цього підходять до капітанів і пропонують їм вибрати гравця за умовною назвою. Оскільки цей спосіб вимагає багато часу на розподіл, то найкраще застосовувати його на позаурочних формах занять;
- за призначенням капітанів. Учасники вибирають капітанів команд, які у певній послідовності набирають гравців у свої команди. Цей спосіб дозволяє комплектувати рівні за силою команди, постійні команди. Рекомендується

створювати для проведення рухливих ігор постійні команди, які готуватимуть до тих чи інших видів спорту.

Вибір капітанів команд. При проведенні командних ігор потрібно, щоб гравці вибирали капітанів, яким відводиться важлива роль в організації дій учасників. Вони розподіляють ролі в команді, встановлюють черговість при виконанні завдань, стежать за виконанням тих чи інших вправ, за дотриманням правил та дисципліни. Крім того, капітан є помічником керівника у своїй команді. Вибір капітанів проводиться після розподілу гравців на команди, виключаючи випадки, коли розподіл на команди здійснюється “за призначенням капітанів” або “за домовленістю”. Після розподілу на команди необхідно, щоб гравці команди визначили назви своїх команд. При цьому керівник повинен слідкувати, щоб ці назви були благозвучними.

Виділення помічників. Керівник виділяє помічників для розподілу інвентарю, розмітки майданчика, контролю за дотриманням гравцями правил гри, врахування її результатів. Кількість помічників, які призначаються на гру, залежить від її змісту, кількості гравців і команд, розмірів майданчика. Помічники – це майбутні організатори гри, тому бажано, щоб у цій ролі протягом певного часу побували всі учасники. Іноді помічниками використовують дітей та підлітків, які звільнені через ті або інші причини від занять. Тим самим вони залучаються до посильної участі в грі.

3. Керівництво ходом гри. Керівництво грою включає декілька елементів:

- спостереження за діями учасників і колективів;
- виправлення помилок, вказівки щодо правильності способів індивідуальних і колективних дій;
- припинення проявів індивідуалізму, грубості тощо;
- регулювання навантажень;
- стимулювання необхідного рівня змагань протягом всієї гри.

Під впливом зростаючого емоціонального напруження у ході змагань гравці досить часто збуджуються настільки, що втрачають контроль,

допускають поспішність дій, порушення дисципліни та етики поведінки. Дуже важливо попередити ці прояви, систематично виховувати у гравців стриманість, вміння контролювати свої вчинки, підпорядковувати їх інтересам колективу, з повагою ставитися до товаришів по команді і суперників, грати чесно, дотримуючись правил гри.

У вирішенні цих завдань особливо велика роль суддівства. Втручанням у гру і вимогливістю дотримання правил, суддя втримує хід гри у необхідних межах. Авторитет судді може бути високим лише тоді, коли його рішення швидкі, впевнені і зрозумілі гравцям. Висока вимогливість до гравців є обов'язковою, вона надає грі особливої чистоти і дозволяє кожному учаснику більш повно себе проявляти. Визначення результату гри повинне бути простим, але достатньо добре мотивованим. У багатьох іграх не можна обмежуватися тільки підрахунком балів, сантиметрів, секунд. Обов'язково слід враховувати правильність дій гравців з метою надбання у подальшому найбільш повноцінних навичок і вмінь. Помилки у виконанні прийомів, як правило, прирівнюються до секунд, метрів – як штрафні бали, що додаються до загального результату. Підрахунки результатів повинні бути наочними. Для цього необхідно систематично повідомляти про зміни в рахунку гри і час до її закінчення. Сигналізація у суддівстві має важливе значення. Можна користуватися свистком, голосом, сплеском у долоні, прапорцем. Вибір способу визначається характером гри і складом гравців. Керівник повинен не тільки карати, але і заохочувати. До засобів заохочення можна віднести призначення додаткових балів за якість виконання, надання кращим командам деяких переваг, висунення кращих гравців на роль капітана, судді-помічника та ін.

Дозування навантаження у процесі гри. Одне із важливих завдань керівника – дозування навантаження у грі. Внаслідок зростаючої емоційності гри, її учасники досить часто не можуть контролювати свій стан. Це може спричинити перезбудження і розвиток значної втоми. При появі симптомів втоми (пасивність, порушення точності і контрольованості дій, збліднення

тощо) слід зменшити навантаження. Для дозування навантаження в грі застосовуються випробувані на практиці прийоми. До них можна віднести такі:

- збільшення / зменшення поля гри;
- зміни числа учасників гри;
- зміни характеру рухів або їх інтенсивності;
- зміни деяких правил для дозування навантаження;
- уведення/усунення перешкод, які використовуються у грі;
- зменшення / збільшення загального часу гри, а також кількості повторів;
- зменшення / збільшення темпу гри;
- зупинки для вказівок на допущені помилки, визначення виграшу;
- паузи для відпочинку, під час яких гравці після інтенсивного бігу переходять на ходьбу;
- перерозподіл обов'язків ведучих у грі і пов'язана з ним перестановка окремих гравців;
- зміна місць для команд (зміни майданчика);
- короточасні паузи для нарад капітанів зі своїми командами тощо.

Втручання у гру з метою дозування її навантаження повинне бути достатньо продумане, обережне і тактовне. Необережним втручанням керівник може викликати небажану поведінку учасників і у деяких випадках навіть порушити гру, а від цього зменшиться її педагогічний вплив. Закінчувати гру треба своєчасно. Затягування гри може привести до втрати інтересу і втоми гравців. Передчасне і особливо раптове закінчення гри викликає невдоволеність. Необхідно намагатися, щоб до кінця гри була досягнута поставлена мета. Тоді гра принесе задоволення і викличе в учасників бажання повторити її.

4. Підведення підсумків гри. Визначення результатів гри має велике виховне значення. Після закінчення гри керівник повинен оголосити її результати. Для цього він створює спокійну обстановку, якщо необхідно, збирає відомості у помічників і тих, хто займався підрахунками балів, голосно і чітко оголошує результати. Ні в якому разі не можна допускати суперечок

гравців із суддею. Рішення судді є обов'язковим для всіх. При визначенні результатів гри необхідно враховувати не тільки швидкість, але і якість виконання того чи іншого завдання, про що учасників попереджають заздалегідь. Оголошувати результат гри необхідно лаконічно, без будь-яких поблажок для окремих гравців, щоб привчати учасників до правильної оцінки їх дій і вчинків.

Розбір гри. При оголошенні результатів потрібно розібрати гру, вказати на помилки, які допустили учасники. Важливо відмітити також кращі вчинки і дії гравців (моменти виконання рішення капітана, поваги до судді, допомоги товаришам). Поряд із цим обов'язково вказати негативні дії і вчинки, що мали місце у гри. При розборі краще засвоюються правила, уточнюються деталі гри, залагоджуються конфлікти. Залучення учасників до розбору гри вчить їх до спостережливості, мислення, сприяє формуванню свідомої дисципліни і інтересу до занять фізичними вправами та іграми. Розбір гри допомагає керівнику з'ясувати, наскільки засвоєна гра, що сподобалося гравцям і над чим треба ще попрацювати [34].

Таким чином, аналіз методичної літератури дозволив зробити висновок, що однією з особливостей ігрової діяльності є її відносна незалежність від практичних потреб життя. Гравці керуються в основному безпосереднім інтересом до самого процесу гри чи до її змісту. Мотивом до гри є можливість перевірити свої здібності, силу, намагання отримати позитивні емоції, радісне почуття задоволення своєю активністю, досягнутими успіхами. Характерною особливістю гри є тісний зв'язок із суспільним життям. В іграх відображаються важливі явища навколишнього середовища. Деякі науковці-дослідники виділяють в якості однієї з важливих особливостей ігрової діяльності повну свободу вияву і навіть підкреслюють недопустимість будь якого втручання зі сторони. Але така безгранична свобода може призвести до прояву не зовсім хороших сторін гравців. В гри важлива тільки певна міра свободи як в прийнятті рішень і виборі засобів реалізації, так і в практичному здійсненні відповідних ігрових дій. Свободу дітей в гри треба певним чином контролювати і

регулювати, щоб ігрові дії завжди були в рамках однакових для всіх умов і добровільно взятих ролей. Тільки в цьому випадку ігрова діяльність стає засобом виховання.

2.2. Використання комунікативних завдань і вправ у процесі рухової ігрової діяльності дітей

З метою розвитку комунікативних здібностей дітей дошкільного віку засобами рухливих ігор необхідне вміле використання у процесі навчання та виховання ігрових та комунікативних ситуацій, завдяки яким розвиватиметься здатність дитини взаємодіяти з однолітками й вихователями. Керуючись принципом особистісно зорієнтованого навчання, важливо забезпечити емоційний комфорт старших дошкільників на заняттях, що сприяє успішній реалізації завдань формування соціально-комунікативних умінь та культури спілкування дитини. Мовленнєвий розвиток дітей повинен здійснюватися з врахуванням потенційних вікових можливостей: на перше місце виходить не програмовий зміст, а зміст потреб дітей певного віку в певних соціально етичних умовах. Потреби дитини повинні задовольнятися не в процесі навчання, а навпаки, зміст потреб повинен бути закладений у зміст навчання. Спочатку діти відчують підвищену потребу в руховій діяльності, яка має свої закономірності розвитку в кожному віці. Розвиток рухової діяльності підвищує рухову активність дитини, яка неначе пусковий механізм породжує бажання говорити та спілкуватися з дорослими та однолітками. Коли дитина довго сидить нерухомо (на уроках або заняттях), то її енергетичний тонус послаблюється, підвищується втомлюваність. В результаті знижується або зовсім зникає бажання говорити та брати участь у спілкуванні. Окрім того, розвиток рухової діяльності дитини посилює її увагу, в тому числі й слухову, сприяє розвитку посидючості, витривалості, впевненості у собі.

Отже, в змісті раннього навчання дітей навичок спілкування повинна бути представлена система комунікативних завдань і вправ у процесі рухової ігрової діяльності дітей дошкільного віку. Мовленнєва діяльність у процесі

спілкування проходить за певними законами та має свої особливості розвитку в дошкільному віці. Під час організації мовленнєвої діяльності дитини необхідно розвивати три її функції: *комунікативну, когнітивну та регулюючу*.

Рухливі ігри з віршованим супроводом використовувались нами для формування взаємодії дітей в спільній діяльності. Вони є важливими для формування вміння взаємодіяти, оскільки результат таких ігор часто залежить від групи дітей. Налаштованість на кінцевий результат спонукає учасників до відповідального, уважного ставлення один до одного. Ігри цього блоку спряли розширенню засобів спілкування, розвитку вербальної та невербальної поведінки дітей. Розвиток комунікативної сфери особистості дошкільника передбачав навчання різноманітних способів знайомств, встановлення контактів, взаємодії в колективі.

Наводимо приклади рухливих ігор з віршованим супроводом для розвитку комунікативних здібностей дітей дошкільного віку:

Гра «Чаплі та жабки»

Мета: удосконалення навичок стрибків навприсядки, швидкого бігу. Виховання уваги, кмітливості, вміння швидко діяти на сигнал.

Хід гри: дітей розділяють на дві однакові підгрупи, одна з яких стає «жабками», а інша – «чаплями».

Під час слів:

Жабки-квакушки по березі стрибають,

Мошок та комариків на обід збирають.

«Жабки» стрибають навприсядки по всьому килимку.

Діти продовжують:

Прилетіли чаплі з довгими дзьобами,

Стережіться, жабки, буде лихо з вами!

На ці слова «чаплі» бігають по залу, намагаючись спіймати «жабок».

Вказівки до гри: при повторенні гри діти обмінюються ролями, перемагає та команда, яка спіймає більше «жабок». Спійманих жабок відводять на інший бік залу.

Гра «Бджола і квіти»

Мета: удосконалення навичок бігу; виховання уваги, кмітливості та швидкої реакції на сигнал.

Хід гри: з-поміж дітей лічилкою обирають квітникаря і бджолу, решта дітей – квіти. Квітникар називає кожному пошепки, яка він квітка (ромашка, айстра, мак). Діти-квіти стоять на одному боці майданчика, бджола – на іншому. Бджола підлітає до квітника.

Квітникар запитує:

- *Бджола, бджола, чого прилетіла?*

- *По квітку!*

- *По яку?*

- *По айстру! (наприклад)*

- *То бери!*

Бджола бере за руку названу квітку і відводить на інший бік майданчика.

Потім летить по іншу квітку.

Якщо такої квітки немає, квітникар каже:

- *Лети до іншого квітника!*

Бджола облітає круг майданчика і знову летить до квітника. Гра повторюється.

Вказівки до гри: коли відгадано 3-4 квітки, гра припиняється і обирають іншу бджолу і квітникаря.

Гра «Козачок»

Мета: удосконалення навичок бігу, розвиток спритності та уваги.

Хід гри: діти стають в коло, взявшись за руки. Вибирають лічилкою ведучого. Він ходить всередині кола, по черзі запитуючи дітей:

- *Козачок, козачок, затанцюєш гопачок?*

Діти відповідають:

- *Ні!*

Нарешті одна дитина погоджується і каже:

- *Буду тобі танцювати, якщо будеш доганяти!*

Після цих слів козачок тікає, а ведучий його доганяє. Якщо впіймає, козачок танцює український таночок, а всі діти плещуть у долоні. Потім козачок стає ведучим і гра повторюється.

Вказівки до гри: не дозволяється перебігати через коло. Якщо ловець довго не може спіймати дитину, обирають іншого ведучого.

Гра «Пес Барбос»

Мета: удосконалення вмінь лазити по гімнастичній стінці та бігати підскоком, виховання уваги, витривалості.

Хід гри: на одному боці залу стоять діти. На протилежному боці, біля «будки» сидить «Пес Барбос».

Ведучий декламує:

Пес Барбос заснув у будці

Біля нашого двора.

А весела і завзята

Вийшла гратись дівчора.

Діти підскоком біжать по залу.

Ведучий продовжує:

Раптом пес прокинувся – Гав!

І ловить дітей він став.

Діти біжать до гімнастичної стінки, вилазять на неї, а пес ловить їх. Гра повторюється з іншими ведучими.

Вказівки до гри: діти мають бігати підскоком в різних напрямках, не наштовхуючись один на одного. Нагадувати дітям, щоб під час лазіння на гімнастичній стінці не пропускали щаблів.

Гра «Діти і вовк»

Завдання: біг по прямій з ловінням. Виховання витривалості, уміння виконувати рухи на умовний сигнал.

Хід гри: один бік майданчика відокремлюють лінією – це ліс, де живе вовк. Одна дитина, що зображає вовка сидить у лісі, а решта стає в ширину на

протилежному кінці майданчику. Між вихователем та дітьми відбувається діалог:

Вихователь: *Діти, діти, ви куди?*

Діти: *По ягоди і гриби. В ліс дрімучий ми підем, ще й горіхів наберем.*

Вихователь: *В лісі є голодний вовк!*

Діти: *То ми його обійдем.*

Діти йдуть до лісу й збирають гриби і ягоди – присідають і торкаються руками до підлоги. Діти підходять до лінії, за якою сидить вовк і говорять:

– Назбирали ягід і грибів багато, а вовків, ведмедів тут і не видати.

На останні слова вовк, що досі ніби дрімав, підводиться, гарчить і ловить дітей. Якщо вовк зловить 1-2 дітей, гра повторюється.

Правила гри: Вовк ловить дітей тільки після слів «Не видати».

Вказівки до гри: Вихователь стежить, щоб усі діти разом присідали і підводились, збираючи гриби, ягоди. В кінці гри, вихователь визначає найспритнішого вовка. На роль вовка звлених дітей не обирати.

Гра «Дід Мороз»

Завдання: ходьба по колу, біг в різних напрямках. Виховання швидкої орієнтації в просторі, спритності, уваги.

Хід гри: всі діти стають у коло і беруться за руки. З дітей вибирають Діда Мороза. Йому дають чарівну паличку, якою він буде заморожувати дітей. Дід Мороз стає посередині кола. Діти, ходячи по колу, проказують:

– Дід Мороз, червоний ніс,

Ти іди собі у ліс,

Щічки нам ти не морозь,

Ми тебе не боїмось.

Після цих слів діти розбігаються врозтіч, а Дід Мороз наздоганяє дітей і старається торкнутись їх чарівною паличкою. До кого Дід Мороз торкнувся, той завмирає на місці.

Вказівки до гри: вихователь припиняє гру, коли більшість дітей спіймана, або якщо Дід Мороз не надто спритний, а діти втомилися бігати.

Гра «Їжак і миші»

Завдання: біг у розтіч з ловінням. Виховання кмітливості, уваги, швидкої орієнтації в просторі, спритності.

Хід гри: всі діти стають у коло і беруться за руки. З дітей вибирають їжачка і мишку. Мишка стає посередині кола, їжак поза колом. Діти, ходячи по колу, проказують:

– Ходить лісом їжачок

Із колючок кожушок

Мишку він спіймати хоче,

Щоб поснідати охоче.

Потім діти зупиняються, піднімають вгору руки, утворюючи ворота і говорять:

– Мишко, Мишко не зівай,

А швиденько утікай!

Після слів «Утікай!» мишка вибігає з нірки, а їжак починає її ловити. Гра закінчується, якщо їжак зловить мишку. При повторенні гри вихователь обирає іншого їжачка і мишку.

Правила гри: Їжак починає ловити мишку на слово «утікай»

Вказівки до гри: Коли мишка втомлюється бігати, вихователь каже: «Нірку зачиняємо». Тоді діти присідають, опускаючи зчеплені руки і гра закінчується.

Гра «Зайчик-вуханьчик»

Завдання: біг по колу, прямій з ловінням. Виховання витривалості, кмітливості, уваги, пам'яті.

Хід гри: з поміж дітей обирають зайчика. Зайчик сидить на пеньочку, зажурився. Діти підходять до зайчика і між ними відбувається такий діалог:

Діти: *Зайчику-вуханьчику, де ти був?*

Зайчик: *У лісі.*

Діти: *Зайчику-вуханьчику, що робив?*

Зайчик: *Сіно косив.*

Діти: *Зайчику-вуханьчику, куди клав?*

Зайчик: *Під лавку.*

Діти: *Зайчику-вуханьчику, хто покрав?*

Зайчик: *А ви, діти!*

Після цих слів діти біжать на інший бік майданчика, а зайчик їх ловить.

Гра повторюється з іншим зайчиком.

Правила гри: Бігти після слів «А ви, діти!»

Вказівки до гри: Вихователь стежить, щоб діти не бігли раніше ніж, закінчиться діалог. В кінці гри визначає найспритнішу дитину, яка ні разу не була зловлена.

Гра «Бджілки»

Завдання: біг у розтіч, присідання. Виховування швидкої орієнтації в просторі, уваги, вміння рухами відповідати на слова вихователя.

Хід гри: діти-бджілки стоять на краю майданчика.

На слова ведучого:

– *Бджілки літають*

Медок всі збирають

діти махають руками ніби крильцями, бігають врозтіч, обминаючи один одного.

На слова ведучого:

– *Зу-зу-зу, зу-зу-зу,*

Собі квітку я знайду.

Діти присідають кожен біля квітки. Кому не вистачило квітки, вибуває з гри.

Гра повторюється на слова:

– *Бджілки літають*

Медок всі збирають

Поки діти-бджілки літають, вихователь приймає одну квітку. Гра закінчується, коли більшість дітей вибудуть з гри.

Правила гри: біля квітки присідати лише одній дитині.

Вказівки до гри: як ускладнення в гру вводять підвищення – лаву. Тоді діти зіскакують з лави.

Гра «Лисичка й курочки»

Завдання: біг в різних напрямках. Виховання уваги, вміння виконувати рухи за сигналом.

Хід гри: з поміж дітей обирають лисичку та півника. Всі інші – курочки. Лисичка сидить на стільці осторонь. На слова ведучого:

– Ходить півник-гребінець,

Водить курок табунець.

Півник ходить по кімнаті, змахуючи крильцями, за ним – курочки, далі ведучий каже:

– Він для курочок своїх

Назбирає зерна міх

Всі присідають, удають, що збирають зерно.

Після слів вихователя:

– Там лисичка не дримає

І курей усіх лякає.

Лисичка біжить за курми, які тікають в умовне місце – «курник». Півник захищає курочок, розводячи руки в сторони і говорить:

Геть, лисичко, забирайся,

а не то ти начувайся.

Гра повторюється.

Гра «Діти і півник»

Завдання: біг в різних напрямках. Виховання уваги, спритності, вміння діяти за сигналом.

Хід гри: Лічилкою обирають півника. Всі інші діти стоять за лінією. Ведучий каже:

– *Півник зранку вже не спить*

Дуже голосно кричить:

В цей час півник ходить по майданчику і голосно кукурікає 2 р.

– *Ку-ку-рі-ку!* – 2р.

Діти йому відповідають:

– *Півник, півник,*

Золотий гребінчик.

Чому рано так встаєш

Дітям спати не даєш

Після цих слів півник починає ловити дітей, які бігають по майданчику.

Правила гри: коли півник піймав більшість дітей, гра припиняється і обирається новий півник. Пійманим вважається той, кого півник торкнувся.

Вказівки до гри: вихователь стежить, щоб діти не бігли раніше, ніж закінчиться діалог.

Гра «Коза і вовк»

Завдання: ходьба по колу, біг з ловінням. Виховання витримки, сміливості, кмітливості, спритності.

Хід гри: лічилкою діти вибирають вовка і козу, всі інші – пастухи. Взявшись всі за руки, пастухи рухаються по колу, всередині якого пасеться коза, і промовляють такі слова:

Вийшла кізонька рогата

Попастися на лужок,

Вовк її спіймати хоче,

Щоб забрати у лісок.

Після цих слів коза вибігає через ворота (двоє дітей рухаються по колу з піднятими руками), а вовк її ловить. Коли вовк спіймає козу, гра починається спочатку.

Правила гри: коза може забігати назад в коло. При цьому ворота зачиняються. Вовк має право ловити козу лише поза колом.

Вказівки до гри: вихователь стежить за тим, щоб діти довго не бігали поза колом.

Гра «Рибалки і рибки»

Завдання: біг врозтіч з ловінням, виховання витримки, уваги, пам'яті.

Хід гри: серед дітей обирають 2-3 рибалок, всі інші – рибки. Рибалки стають на одному місці, майданчику, рибки – на іншому. Між ними відбуваються такий діалог.

- *Рибалки, рибалки, що в'яжете?*

- *Сітку!*

- *Кого будете ловити?*

- *Рибку.*

- *Яку?*

- *Карасів і щуку!*

- *То ловіть!*

Рибки розбігаються по всьому майданчику, кожний рибалка намагається піймати хоч одну рибку.

Правила гри: риба вважається пійманою, коли рибалка торкнувся її рукою. Коли рибалки спіймали хоч по одній рибці, вибирають інших рибалок.

Вказівки до гри: вихователь стежить, щоб діти бігали не наштовхнувшись один на одного, чергує біг з відпочинком.

Гра «Козлик»

Завдання: ходьба по колу, біг з ловінням. Виховання спритності, швидкості, вміння діяти за сигналом.

Хід гри: з дітей обирають козлика, який стає посередині кола. Всі діти йдуть по колу і промовляють слова:

Козлику біленький,

Козлику сіренький,

Тебе ми напували,

Тебе ми годували.

З нами, козлику, пограй,

І скоріше доганяй.

По закінченню слів діти розбігаються врозтіч, а козлик їх ловить.

Правила гри: Тікати можна лише після закінчення слів.

Вказівки до гри: вихователь стежить, щоб діти додержувалися рівного кола. Він регулює біг з відпочинком, щоб не стомити дітей. В кінці гри вихователь визначає найспритнішу дитину, яка ні разу не була зловлена, і козлика, який швидше за інших ловив. На роль козлика зловлених дітей не обирати.

Для розвитку комунікативних здібностей дітей дошкільного віку пропонується також використання ігрових методик, метою яких є розвиток вміння встановлювати контакт з співбесідником, розвиток навичок поведінки в конфліктній ситуації, розвиток у дітей емпатії та емпатійної поведінки, удосконалення у дітей навичок спілкування без слів, вдосконалення вміння дітей ясно і чітко вимовляти слова (додатки А-Е). З метою закріплення комунікативних умінь дітям пропонують таку форму спілкування, як спілкування з малюками. Старші діти повинні відповісти на скаргу малюка, розв'язати конфліктні ситуації, відреагувати на неетичні коментарі.

Таким чином, у процесі спілкування з дорослим перед дитиною постають комунікативні мовленнєві завдання, що передбачають реактивну (відгукнутися на звертання) та ініціативну (першою звернутися до дорослого) мовленнєву дію. У виникненні комунікативного мовленнєвого завдання, що передбачає ініціативну мовленнєву дію, вирішальну роль відіграє спеціалізоване мовлення дорослого, адресоване дитині [5, с. 42]. Перед дітьми, які перебувають на рівні ситуативно-ділової форми спілкування, комунікативні завдання визначаються діловими мотивами. При цьому в багатьох випадках діти можуть обмежитися немовними (невербальними) засобами. У дітей із позаситуативною формою спілкування на перший план виступають комунікативні завдання щодо

здобуття інформації про предмети та явища навколишнього світу, способи дій, про регуляцію взаємодії з партнером.

Отже, у процесі рухливих ігор дошкільники мають можливість опанувати певні навички та вміння щодо налагодження партнерських стосунків з однолітками та дорослими; мовленнєвого розвитку; розвитку свого внутрішнього емоційного світу і вміння володіти власними емоціями та поведінкою. Типові для певного рівня розвитку спілкування комунікативні завдання (потреби) визначають вибіркоче сприймання і привласнення дітьми різних особливостей мовлення, яке воничують. Відповідно до типових комунікативних завдань діти з різними формами спілкування визначають і засвоюють в даному мовному матеріалі різні лексичні та граматичні особливості.

Педагогічний висновок цієї закономірності полягає в тому, що для розвитку комунікативних здібностей дітей дошкільного віку недостатньо пропонувати їй лише різноманітний мовний матеріал. Доцільно використовувати різноманітні комунікативні завдання і вправи у процесі рухової ігрової діяльності дітей, ставити перед дитиною такі завдання спілкування, що вимагали б нових мовних засобів спілкування.

2.3. Створення комунікативних ситуацій, що передбачають використання рухливих ігор

Спілкування дошкільників з дорослими та однолітками має певні характерні особливості, що проявляються у мотивах спілкування, його загальному рівні, дотриманні норм поведінки, ставленні до співрозмовника, наявності певних засобів спілкування. Знання цих особливостей допоможе правильно будувати педагогічну роботу з розвитку комунікативних здібностей дітей дошкільного віку.

Організовуючи ігрову діяльність дітей, варто приділяти особливу увагу формуванню їхніх комунікативних умінь, зокрема таких:

- адресувати свої висловлювання одноліткові;

- привертати його увагу до себе;
- спілкуватись у доброзичливій формі;
- переконливо аргументувати свої думки (висловлюючи прохання, оцінки, розпорядження, доручення тощо).

Розглянемо зміст ігрових занять та використовувані ігри, що сприяли розвитку комунікативних здібностей дітей дошкільного віку.

Рухливі ігри з використанням комунікативних завдань.

1. Гра «Білчата»

Мета: удосконалення навичок бігу та стрибків на двох ногах, розвиток окоміру, виховання уваги, кмітливості, почуття товарищескості.

Хід гри: діти виконують рухи за змістом.

В лісі, де дуби кошлаті

Живе білочок багато

Один, два, три, чотири, п'ять

Як же їх порахувать?

Білки бігали, стрибали

Потім всі у коло стали

Веселились, танцювали,

Шишки й жолуді збирали

Годі, Білки пустувати

Слід запаси покладати

Гарно всі в рядок ставайте

Й у дупло запас кидайте

Розмахніть та як слід

У дупло запас метніть.

2. Гра «Дід Панас та зайці»

Мета: удосконалення навичок ходьби та бігу врозтіч, розвиток вміння стрибати на двох ногах, просуватись вперед, виховання уваги, швидкої реакції на сигнал, почуття доброзичливості.

Хід гри: «Дід Панас» ходить по майданчику

Дід Панас города мав

Там капусту доглядав

(Дід іде до хати, зайці вибігають на майданчик)

Та занадились зайчата

Ту капусту обгризати

Тільки задрімав старенький

Всі зайці в город швиденько

Як з'їдять усю капусту

То в городі буде пусто

Дід Панас, агов не спіть

Швидше ви зайців ловіть.

(Дід Панас ловить зайців)

Вказівка до гри: для ускладнення гри зайці стрибають через парканчик.

3. Гра "Дюймовочка та метелики"

Мета: удосконалення навичок бігу, не наштовхуючись один на одного, розвиток вміння орієнтуватися у просторі, виховання спритності, швидкої реакції, почуття доброзичливості.

Хід гри: За допомогою лічилок обирають Дюймовочку та Жабу. Решта дітей – метелики.

Лічилка для Дюймовочки:

Ти, Дюймовочко маленька.

І казкова і гарненька

Полічимо: 1, 2, 3

Нас бо швидше обери

Годі вже нам обирати -

Тобі Дюймовочкою стати!

Лічилка для Жаби

Жабко, Жабко, де ти є?

Чути кумкання твоє

Годі, Жабко, позіхати,

Час метелика виймати

На галявині розкладені великі площинні квіти – це хатинка метеликів.

Вони сидять в квітках, а Жабка на окремому листочку.

Дюймовочка:

- Гей метелики, вставайте.

Гру забаву починайте.

Будем весело кружляти,

Радо сонце зустрічати.

Метелики прокидаються, вилітають зі своїх домівок, стрибають, танцюють, будять жабку.

Жабка прокидається, сердиться:

- У болоті я сиджу,

Своє царство стережу.

Хто посмів потурбувати

Тут співати, танцювати?

Жабка вистрибує з листка, намагається спіймати метелика або Дюймовочку. Всі біжать до квіточок. Одному не вистачає.

Діти:

- Люба Жабко, постривай

Метелика (Дюймовочку) не чіпай!

Жаба:

- *Ква, ква, ква, я відпускаю,*

Гру спочатку починаю.

4. Гра «Хвіст»

Мета: навчання дітей ходити та бігати один за одним, розвиток вміння узгоджувати свої рухи з рухами інших дітей. Викликати позитивні емоції та гарний настрій. Виховувати почуття колективізму.

Хід гри: Ведучий в шапці клоуна під музичний супровід підходить до

дитини і співає:

- *Я веселий клоун, я біжу, біжу, біжу, хочеш стать моїм хвостом?*

Дитина відповідає: *Так, звичайно хочу.*

Дитина приєднується до клоуна, тримаючи його за пояс. Гра продовжується з іншими дітьми.

Рекомендації щодо проведення ігор:

- Заохочуйте творчу ініціативу дитини. У жодному разі не лайте і не карайте дитину за помилки, не насміхайтесь з неї, навіть якщо дитина демонструє невдалі й безглузді спроби виконання якоїсь дії.
- Обов'язково кажіть дитині, що вона розумна і здібна. При цьому намагайтеся і не захвалювати, дайте також і критичну оцінку. Але завжди починайте з похвали: «Ти діяв дуже добре, але поки що в тебе ще не все вийшло правильно. Наступного разу ти зможеш виконати завдання ще краще».
- Не поспішайте підказувати. Намагайтеся, щоб дитина знаходила правильне рішення, хоч і з вашою допомогою, але все ж таки самостійно.
- Намагайтеся попереджати виникнення негативних емоцій у процесі гри. Якщо ви помітили, що дитина усе більше відволікається від гри, частіше припускається помилок, починає розмовляти на інші теми,— значить, вона втомилася. Не варто чекати, коли дитина скаже: «Мені вже набридло грати».

- Ігри повинні викликати тільки позитивні емоції.
- Уникайте примусу. Примушування сприяє виникненню в дитини страху перед можливим покаранням.

Отже, для того, щоб рухлива гра пройшла організовано, цікаво і мала позитивні виховні й оздоровчі наслідки, вихователь повинен не тільки виявити педагогічну майстерність у доборі гри, а й добре продумати її методику. Рухлива гра має бути доступною і зрозумілою дітям. Добираючи та проводячи ігри, треба дотримуватись основного принципу – поступово переходити від найпростіших ігор із нескладними завданнями і доступними рухами до складніших. Рухливі ігри для дітей дошкільного віку мають бути прості за сюжетом, вони складаються з одного-двох рухів, кількість ролей теж незначна (одна або дві). Правила в таких іграх дуже прості й містять підказки. Найчастіше це творчі, сюжетно-рольові, некомандні ігри. У середній і старшій групах правила ускладнюються, кількість їх збільшується. Виконавців головних ролей у грі, особливо в молодшій групі, вибирає вихователь. Спочатку він сам демонструє ролі, потім призначає дітей, які зможуть виконати їх, а через кілька днів усі виконують будь-яку роль. На початку навчального року дітям підказують, кого краще вибирати на головні ролі. Вибір дітей на головні ролі найчастіше залежить від педагогічного завдання, характеру гри, умов заняття. У старших групах ведучого на відповідальну роль можуть призначати і самі діти. Старшим дітям подобається вибирати ведучого з допомогою лічилки. На головні ролі в середній і старшій групах іноді призначають дітей по черзі, щоб виховати в кожній дитині організованість, ініціативу, відповідальність, а в пасивних і сором'язливих — початкову активність.

Таким чином, результатом проведення спеціально організованих рухливих ігор став розвиток комунікативних здібностей дітей дошкільного віку. Виявлено, що більшість дітей

- розрізняють ситуації спілкування, визначають власну мету і мету партнера зі спілкування;
- розуміють стани і вчинки інших;

- взаємодіють у запропонованих формах;
- виявляють ініціативу у встановленні контактів;
- встановлюють контакт, підтримують розмову на основі елементарних норм і правил;
- планують спільну діяльність, підпорядковують і контролюють свої бажання, узгоджують думки і дії;
- задають питання та відповідають на них;
- засвоюють отриману в простій формі інформацію (уважно слухають, спостерігають);
- висловлюються в межах заданої теми;
- передають інформацію засобами знаків, рухів, міміки, пантоміміки.

Готовність дитини самостійно розв'язувати завдання, пов'язані зі спілкуванням і взаємодією з однолітками та дорослими, є важливою умовою та показником успішного розвитку комунікативних здібностей дітей дошкільного віку. Ефективним засобом розвитку комунікативних здібностей дітей дошкільного віку були запропоновані нами рухливі ігри. Проведена робота значною мірою вплинула на формування навичок взаємодії, комунікабельності, соціальної активності та ініціативності дітей дошкільного віку. Спостереження за життям дошкільників у групі, за різними видами їхньої діяльності засвідчили, що загальний рівень розвитку комунікативних здібностей дітей підвищився.

Висновки до другого розділу

Встановлено, що рухлива гра – це усвідомлена, емоційна діяльність дітей, спрямована на досягнення умовної ігрової мети. Рухливі ігри мають свою структуру та особливості, характеризуються ступенем фізичного навантаження, характером ігрових дій. Під час вибору рухливих ігор потрібно враховувати певні вимоги. Зміст гри має бути доступний дітям, нагадувати цікаві явища навколишнього життя.

З'ясовано питання методичного супроводу, організації проведення рухливих ігор з дітьми дошкільного віку (підготовка до гри; вибір гри; підготовка місця для гри; підготовка інвентаря для гри; розмітка майданчика; організація гравців; керівництво ходом гри; підведення підсумків гри).

Визначено характерні особливості проведення рухливих ігор з дітьми дошкільного віку. Доведено необхідність використання у процесі навчання та виховання ігрових та комунікативних ситуацій з метою успішного формування соціально-комунікативної компетенції дітей дошкільного віку, завдяки яким розвиватиметься здатність дитини взаємодіяти з однолітками й вихователями.

Наголошено, що мовленнєвий розвиток дітей повинен здійснюватися з врахуванням потенційних вікових можливостей. Під час організації мовленнєвої діяльності дитини необхідно розвивати три її функції: комунікативну, когнітивну та регулюючу. У процесі рухливих ігор дошкільники мають можливість опанувати певні навички та вміння щодо налагодження партнерських стосунків з однолітками та дорослими; мовленнєвого розвитку; розвитку свого внутрішнього емоційного світу і вміння володіти власними емоціями та поведінкою.

Доведено доцільність використання різноманітних комунікативних завдань і вправ у процесі рухової ігрової діяльності дітей, постановки перед дитиною таких завдань спілкування, що вимагали б нових мовних засобів спілкування.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Мовленнєвий розвиток дитини – один з основних чинників становлення особистості в дошкільному дитинстві. Всі аспекти комунікативної діяльності пов'язані між собою в єдиному процесі спілкування дитини з оточуючими й визначають строки появи активного мовлення і темп його розвитку. Комунікація як діяльність потребує розвитку автоматизованих навичок, творчих мовленнєвих вмінь та «відчуття мови». Встановлені взаємозв'язки між спілкуванням та іншими видами дитячої діяльності: руховою, ігровою, мовленнєвою. Педагогічне спілкування впливає на дитину за

допомогою комунікативних засобів, спрямованих на збільшення ефективності навчання, на встановлення гуманних відносин між дітьми, на створення сприятливого мікроклімату у групі. Специфічність потреб і мотивів спілкування зумовлюють, у свою чергу, особливості комунікативної діяльності, її розвитку в дітей дошкільного віку.

2. Використання гри в дошкільній освіті набуває першочергового значення, оскільки вона є основним видом діяльності в дітей цього віку. Дошкільний період – початковий етап становлення у дітей різних здібностей, етап засвоєння суспільного досвіду. Саме гра дозволяє виявити задатки дитини і перетворити їх в здатності, розвиває вміння і навички, стимулює розвиток дошкільника в цілому. Гра має потужний вплив на розвиток різноманітних здібностей дитини, у тому числі й комунікативних. У розвитку комунікативних здібностей використовуються різні види ігор, зокрема й рухливі. Вони сприяють розвитку зв'язного мовлення у дітей, відіграють велику роль у досягненні дітьми високого рівня мовленнєвої культури, що характеризується багатством, точністю і виразністю, формують у дітей граматичну компетентність, розвивають всі психічні процеси, головне спонукають дитину до творчості, до самостійної творчої діяльності.

3. Комунікативні здібності визначаються як індивідуальні психологічні й психофізіологічні особливості, що сприяють швидкому і якісному засвоєнню умінь та навичок застосовувати засоби спілкування в конкретній ситуації взаємодії з оточуючим. Визначено критерії та показники сформованості мовленнєвого спілкування дошкільників, а саме: інформаційно-комунікативний із *показниками*: мовленнєва активність, ініціативність, інтенсивність спілкування (частотність контактів), ступінь розвитку зв'язного мовлення; емоційно-комунікативний із *показниками*: мотивація спілкування, сприйняття партнерами один одного, стиль спілкування (передавання емоцій), взаєморозуміння один одного; рефлексивно-комунікативний із *показниками*: взаємооцінка партнерами один одного, самооцінка спілкування з партнером, самовираження партнерів по спілкуванню.

Схарактеризовано *рівні* сформованості мовленнєвої комунікації дошкільників:

Високий рівень: сформованість стійких мотивів спілкування з дорослими і ровесниками, частота контактів, ініціативність, активність взаємодії з навколишніми людьми, виражена у формах емоційно-особистісного, ситуативно-ділового та позаситуативного спілкування; володіння багатством невербальних засобів, знання ввічливих форм контакту і вміння здійснювати дії мовленнєвого та невербального характеру для взаємодії; розвинутість і різноманітність побудови мовлення у діалозі й монологі, його адекватність просторово-часовому і партнерському оточенню, зв'язність, логічність висловлювань, наявність творчих розповідей.

Середній рівень: ситуативність проявів особистісних, ділових і пізнавальних мотивів спілкування з дорослими та однолітками, що не стало стійким, стабільним механізмом, який спонукає до особистої ініціативи при вступі в мовленнєву взаємодію; відсутність активності в комунікації, знання ввічливих форм контактів, але не як керівництво до дії; слабка сформованість навичок соціально-перцептивного аналізу ситуації спілкування, помилки в оцінці просторово-часових характеристик та діючих осіб у комунікації; бідність лексики, граматичних і звукових утворень (зменшувальні суфікси, звертання, відповідні інтонації, тон, темп, сила голосу), що використовуються для встановлення взаєморозуміння в мовному спілкуванні, одноманітність побудов і форм мовленнєвих висловлювань, розповідання (монолог) відповідно до наочно-образної ситуації спілкування, несформованість елементів творчої уяви, фантазії, прогнозування, невміння виходити за межі наочної ситуації.

Низький рівень: сформованість мотивів спілкування з дорослими і ровесниками, труднощі вступу в контакт, комунікативно-мовленнєві дії без урахування (аналізу-синтезу) ситуації спілкування («не до ладу»), безініціативність у веденні діалогу, мимовільне використання експресивних, невербальних засобів комунікації при невмінні «читати» їх у партнерів; складнощі у формулюванні задуму дій партнерів щодо спілкування і розуміння

ситуації в цілому; низькі мовні характеристики (бідність лексики, невиразність звучного мовлення, граматична неправильність); однотипність побудови фраз, відсутність творчої розповіді.

Встановлено наявні рівні розвитку комунікативних здібностей дітей дошкільного віку: високий рівень спостерігався лише в 11,8% дітей; 52,6% дітей показали середній рівень; з низьким рівнем виявилось 35,6% дітей. Отже, більшість дітей дошкільного віку на констатувальному етапі дослідження перебувала на середньому та низькому рівнях розвитку комунікативних здібностей.

4. Рухлива гра – це усвідомлена, емоційна діяльність дітей, спрямована на досягнення умовної ігрової мети. Рухливі ігри мають свою структуру та особливості, характеризуються ступенем фізичного навантаження, характером ігрових дій. Під час вибору рухливих ігор потрібно враховувати певні вимоги. Зміст гри має бути доступний дітям, нагадувати цікаві явища навколишнього життя. З'ясовано питання методичного супроводу, організації проведення рухливих ігор з дітьми дошкільного віку (підготовка до гри; вибір гри; підготовка місця для гри; підготовка інвентаря для гри; розмітка майданчика; організація гравців; керівництво ходом гри; підведення підсумків гри). Визначено характерні особливості проведення рухливих ігор з дітьми дошкільного віку.

5. Запорукою успішного формування соціально-комунікативної компетенції дітей дошкільного віку є використання у процесі навчання та виховання ігрових та комунікативних ситуацій. Мовленнєвий розвиток дітей повинен здійснюватися з врахуванням потенційних вікових можливостей. Під час організації мовленнєвої діяльності дитини необхідно розвивати три її функції: комунікативну, когнітивну та регулюючу. У процесі рухливих ігор дошкільники мають можливість опанувати певні навички та вміння щодо налагодження партнерських стосунків з однолітками та дорослими; мовленнєвого розвитку; розвитку свого внутрішнього емоційного світу і вміння володіти власними емоціями та поведінкою.

б. У процесі дослідно-експериментальної роботи встановлено, що використання різноманітних комунікативних завдань і вправ під час рухової ігрової діяльності дітей, постановка перед дитиною таких завдань спілкування, що вимагали б нових мовних засобів спілкування, значною мірою впливає на формування навичок взаємодії, комунікабельності, соціальної активності та ініціативності дітей дошкільного віку. Готовність дитини самостійно розв'язувати завдання, пов'язані зі спілкуванням і взаємодією з однолітками та дорослими, є важливою умовою та показником успішного розвитку комунікативних здібностей дітей дошкільного віку. Ефективним засобом розвитку комунікативних здібностей дітей дошкільного віку були запропоновані нами рухливі ігри.

Проведене нами дипломне дослідження, звісно, не вичерпує всіх аспектів розвитку комунікативних здібностей дітей дошкільного віку і не претендує на всебічне розкриття означеної проблеми. Подальшого вивчення потребують питання психологічних механізмів розвитку комунікабельності дошкільників, подальша розробка цієї проблеми іншими засобами, формування культури спілкування дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арушанова А.Г. Исследование развития коммуникативной компетенции дошкольника / А.Г. Арушанова // Наука о детстве и современное образование : материалы Международной юбилейной научной конференции, посвященной 100-летию со дня рождения А. В. Запорожца. – М.: Школьная книга, 2005. – С. 51.
2. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні // Дошкільне виховання - 2012. – с. 25.
3. Барташнікова І. А. Розвиток уяви і творчих здібностей у дітей 5-7 років. / І. А. Барташнікова, О.О. Барташніков – Тернопіль: Богдан, 1998. – 85 с.

4. Бенера В. Є., Малиновська Н. В. Теорія та методика рідної мови дітей. К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. –376 с.
5. Бех І.В. Сухомлинський: два періоди дитинства – два образи Я [Електронний ресурс] / І.В.Бех. – Режим доступу: <http://www.ipv.org.ua/component/content/article/8-beh/51-2012-09-04-21-27-42.html>.
6. Богуш А.М. Дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Упорядник Богуш А.М. Частина I та II. – К. : Видавничий Дім “Слово”, 2005. – 654 с.
7. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови: Підручник / За ред. А. М. Богуш. – К.: Вища школа, 2007. – 542 с.
8. Богуш А.М. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи. / А.М. Богуш, Н.Г. Луцан – К.: Видавничий Дім «Слово», 2008. – 256 с.
9. Богуш А. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах. / А.Богуш, Н.Гавриш, Т.Котик – К.: Видавничий дім «Слово», 2006 – 304 с.
10. Богуш А.М. Концепція розвитку дитячого мовлення за Ж. Піаже // Педагогіка і психологія. – 2000. – № 3. – С. 22-29.
11. Богуш А.М. Змістова характеристика видів мовленнєвої компетенції дошкільників / А. М. Богуш – К.: Наука і освіта. – 1998. – №1. – С. 33-44.
12. Болтівець С. Психологія творення мови // Дивослово. – 1997. – №4. – С. 31- 35.
13. Брылин Б.А. Музыкально-творческое развитие учащихся в условиях досуга. / Борис Андреевич Брылин – К.: КГИК, 1998. – 204 с.
14. Бурова А. Рухливі ігри: організація та керівництво // Дошкільне виховання. – 2002. – № 1. – С. 18-19.
15. Бурова А. Організація ігрової діяльності в дошкільному навчальному закладі // Дошкільне виховання. – 2007. – № 10. – С. 8-13.

16. Венгер Л.А. Опанування опосередкованим рішенням пізнавальних завдань та розвитку когнітивних здібностей дитини // Заг. психол. – 1983. – № 2. – С. 43 – 50.
17. Венгер Л.А. Педагогика способностей. / Л.А. Венгер – М.: Педагогика, 1973. – 239 с.
18. Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку: Програма та методичні рекомендації / Укл. А.М. Богуш. – К.: ІЗМН, 1997. – 112 с.
19. Впевнений старт. Програма виховання дітей старшого дошкільного віку. – К.: НДІ педагогіки України, 2001. – 8 с.
20. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте: Психолог. Очерк: Книга для учителя. / Л.С. Выготский – М.: Просвещение. 1991. – 94 с.
21. Гавриш Н. В. Навчання розповіді за картиною / Н.В. Гавриш // Дошкільне виховання. – 2003. – № 1. – С. 7-9.
22. Гавриш Н.В. Розвиток зв'язного мовлення дошкільнят: навчально-методичний посібник. / Н.В. Гавриш – К.: Вид. дім “Шкільний світ”. – 2006. – 119 с.
23. Гавриш Н.В. Розвиток мовлення та навчання дошкільнят рідної мови: мета і завдання / Н.В. Гавриш // Дошкільне виховання. – 2003. – №7. – С. 12 – 14.
24. Гавриш Н. Розвиток мовленнєвої творчості в дошкільному віці / Н.В. Гавриш – Донецьк: ТОВ «Либідь», 2001. – 216 с.
25. Гавриш Н. Методика розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку / Н.В. Гавриш – Луганськ, 2004. – 119 с.
26. Ганошенко Н.І. Особливості особистісного розвитку дошкільнят в передкризової фазі і етапі кризи семирічного віку / Н.І. Ганошенко, Т.В. Єрмолова, С.Ю. Мещерякова // Питання психології. – 1999. – №1. – С. 8-11.
27. Гришин Е.О. Короткий психологічний довідник / Е.О.Гришин, Ю.Д. Юсім – Тернопіль: ТЕІПО. 1995. – 78 с.

28. Грязева В.Г. Одаренные дети / В.Г. Грязева, ВЛ. Петровский // Экология творчества / Под ред. В.А. Петровского. – М.: ИПИ РАО ЧГШЕК, 1993 – С. 65-88.
29. Гуревич Р.С. Інформаційно-телекомунікаційні технології в навчальному процесі та наукових дослідженнях: навч. посіб. для студ. пед. ВНЗ та слухачів ін-тів післядипломної освіти / Р.С. Гуревич, М.Ю. Кадемія. – Вінниця: Планер, 2005. – 366 с.
30. Дабіжа Л. Розвивати творчий потенціал / Л. Дабіжа // Дошкільне виховання. – 2002. – № 11. – С. 10-14.
31. Дитина: Програма виховання і навчання дітей від 2 до 7 років. /Науковий керівник проекту О.В. Огнев'юк, К. І. Волинець / Мін. освіти і науки, молоді та спорту України, Головне упр. осв. і науки викон. орг. Київміськради (КМДА), Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. – К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. – 492 с.
32. Дьяченко О.М. Развитие воображения в дошкольном детстве. / О.М. Дьяченко – М.: Просвещение, 1990. – 431 с.
33. Запорожец А.В. Игра и её роль в развитии ребёнка дошкольного возраста: сб. науч. тр. / А.В. Запорожец; АПН СССР, НИИ общей педагогики; научн. ред. А.В. Запорожец, Т.А. Маркова. – М.: НИИ общей педагогики, 1978. – 155 с.
34. Зганяйко Г.В. Рухливі ігри, навчально-методичний посібник. / Г.В. Зганяйко, В.О. Пустовалов – Черкаси. 2012. – 105 с.
35. Її величність гра: Теорія і методика організації дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти: збірник статей / за ред. Г. С. Тарасенко. – Вінниця: ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2009. – 322 с.
36. Калмикова Л.О. Формування мовленнєвих вмінь і навичок у дітей: психолінгвістичний та лінгвометодичний аспекти: Навч. посіб. / Л.О. Калмикова – К.: НМЦВО, 2003. – 300 с.
37. Каравасіладі С. К. Формування комунікативних навичок у дошкільників // – Режим доступу: URL: [http:// nsportal. ru / detskiy-sad / raznoe / 2014/09/04 / formirovanie-kommunikativnykh-navykov-u-doshkolnikov](http://nsportal.ru/detskiy-sad/raznoe/2014/09/04/formirovanie-kommunikativnykh-navykov-u-doshkolnikov)

38. Карпенко Л.А. Категориальный анализ понятий общения и коммуникации / Л.А. Карпенко // Мир психологии. – 2006, № 4. – С. 77-85.
39. Коган И.М. Игра и игрушки. Зачем нужна игра? / И.М. Коган // Обдарована дитина. - 2007. – № 10. – С. 45-52.
40. Козлова С.А. Дошкольная педагогика: учеб. пособие для студентов сред. учеб. заведений: – 3-е изд. / Козлова С.А., Куликова Т.А. // – М.: «Академия», 2001. – 416 с.
41. Коломієць А.М. Інформаційна культура вчителя початкових класів: монографія / А.М. Коломієць. – Вінниця: ВДПУ, 2007. – 379 с.
42. Комунікативна компетентність – головна мета мовленнєвого розвитку дошкільнят // Бібліотечка вихователя дитячого садка // 2012. – № 7. – с. 2.
43. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах / Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – №10. – 2004. – 32 с.
44. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти: Навчально-методичний посібник / Укладач А. М. Богущ. – Одеса: Ярослав, 2004. – 176 с.
45. Конспекти корекційно- відновлювальних і розвивальних занять з дітьми 5-7 років // Психолог. – 2005. – № 23 – 24.
46. Кіт Г.Г. Педагогічна практика в системі ступеневої підготовки вчителя початкових класів: навч.-метод. посібник для студентів педагогічних закладів освіти. / Г.Г. Кіт – Вінниця: Едельвейс і К, 2007. – 222 с.
47. Кремень В. Г. Василь Олександрович Сухомлинський і сучасна педагогічна наука / В.Г. Кремень // В.О. Сухомлинський у роздумах сучасних українських педагогі: [монографія] / упоряд.: О.В. Сухомлинська, О.Я. Савченко; авт. кол.: О. В. Сухомлинська, О. Я. Савченко, В. С. Курило, І.Д. Бех [та ін.]. – Луганськ: ДЗ “ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2012. – 504 с.
48. Крутій К.Л. Вимоги до сучасного відкритого мовленнєвого заняття. / К.Л. Крутій // Дошкільне виховання. – 2002. – № 2.
49. Крутій К.Л. Можливості формування мовної особистості дитини дошкільного віку / К.Л. Крутій // Дошкільна освіта. – 2003. – № 1.

50. Крутій К.Л. Умови проведення діагностичного обстеження рівня сформованості граматично правильного мовлення в дитини дошкільного віку / К.Л. Крутій – ТОВ «ЛПІС» ЛТД. – 2006р. – 206 с.
51. Лисина М.И. Проблемы онтогенеза общения II Науч.- исслед. ин-т общей и педагогической психологии Акад. пед. наук СССР / М.И. Лисина – М.:Педагогика, 1986. – 144 с.
52. Лисина М.И. Формирование личности ребенка в общении. – 2 е изд., перер. и доп. / М.И. Лисина – СПб.: Питер, 2009. – 276 с.
53. Лісовенко М.О. Розвиток зв'язного мовлення у дошкільників засобами казок В.О. Сухомлинського [Електронний ресурс] / М.О. Лісовенко. – Режим доступу: <http://lib.znaimo.com.ua/docs/241/index-12409.html>.
54. Луценко І.О. Готуємося до мовленнєвого спілкування з дошкільниками. / І.О. Луценко – К.: Світоч, 2008. – 203 с.
55. Луценко І.О. Дитина і дорослий: вчимося спілкуватись: Готуємося до мовленнєвого спілкування з дошкільниками. / І.О. Луценко – К.: Світоч, 2008. – 203 с. : іл. – (Бібліотека журналу «Дошк. виховання»). – Бібліограф.: С. 201-202.
56. Мамчур Л. І. Лінгводидактична спадщина В.О. Сухомлинського / Л. І. Мамчур. – Умань: РВЦ “Софія”, 2009. – С. 184.
57. Мамчур Л.І. Погляди В.Сухомлинського на розвиток комунікативної здатності та зв'язного мовлення молодших школярів [Електронний ресурс] / Л.І. Мамчур // Початкова школа. – 2010. – № 9. – С. 53-55. – Режим доступу: <http://uchni.com.ua/kultura/11144/index.html>.
58. Марченко І.С. Діагностика комунікативних здібностей дітей із ТПМ/ НАУКОВИЙ ЧАСОПИС НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Зб. наукових праць. – К.:НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – № 21. – С. 17.
59. Михайленко М. У згоді зі світом і з собою. Розвиток соціальної впевненості дітей старшого дошкільного вік / М. Михайленко // Психолог. – 2008. – № 3.

60. Мовленнєве спілкування. Комплексні заняття у повсякденні. Старша група. / Упор. В.Л. Сухар. – Харків, «Ранок», 2009. – 208 с.
61. Нестерович Б.І. Педагогічні основи позакласної музично-виховної роботи в школі: навчальний посібник. / Б.І. Нестерович – Вінниця: ФОП Данилюк В.Г., 2010. – 260 с.
62. Низьковська О. Рухлива гра розвиває творчість / О. Низьковська // Дошкільне виховання. – 2002. – № 2. – С. 12-14.
63. Олійник О.Г. Українські народні ігри та забави в дошкільній установі / О.Г. Олійник // Бібліотечка вихователя. – 2006. – № 9. – С.40-53.
64. Пироженко Т. О. Коммуникативно-речевое развитие ребенка: Монография / Т.О. Пироженко – Киев: Нора-Принт, 2002 г. – С. 342.
65. Пироженко Т.О. Комуникативно-мовленнєвий розвиток дошкільника / Т.О.Пироженко. – Тернопіль: Мандрівець, 2010. – 152с. – Режим доступу: http://socgum.mdpu.org.ua/index.php?option=com_mtree&task=viewlink&link_id=3953&Itemid=0.
66. Пироженко Т.О. Мовлення дитини: Психологія мовленнєвих досягнень дитини. / Т.О. Пироженко – К.: Главник, 2005 р. – 529 с.
67. Пироженко Т. Спостереження – провідна форма діагностики / Т.О. Пироженко // Психолог. – 2006. – № 44. – С. 24-25.
68. Пироженко Т.О. Спілкування дитини з оточенням як презентація особистісних досягнень / Т.О. Пироженко // Всеукраїнський науковий журнал «Мандрівець». 2007 р. – 486с.
69. Пироженко Т.О. Сучасні підходи до мовленнєвого розвитку дітей / Т.О. Пироженко // Дошк. виховання. – 2001. – №1. – С. 10-11.
70. Приходько О.Г. Логопедический массаж при коррекции дизартрических нарушений речи у детей раннего и дошкольного возраста / О.Г. Приходько. – СПб.: КАРО, 2008. – 157 с.
71. Савінова Н.В. Підготовка дитини до школи. Мовленнєве спілкування: Методичні рекомендації. / Савінова Н.В. – Миколаїв, 2004. – 47 с.

72. Сметанський М.І. Педагогічна підготовка майбутніх учителів: проблеми, шляхи розв'язання / М.І. Сметанський. // Наукові записки: Вип. 6, ч. 2. – [зб. наук. праць / за ред. М.І. Сметанського (гол. ред.), Т.Г. Тарасенко, Н.Г. Ничкало та ін.]; ВДПУ ім. М. Коцюбинського. – Вінниця: Державна картографічна фабрика, 2002. – С. 8-12.
73. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка / В. О. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1978. – 267 с.
74. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 3. – 670 с.
75. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 2. – 590 с.
76. Сучасні підходи до використання ігрової діяльності у виховному процесі / Упорядник Я.М. Шуль. – Тернопіль: Астон, 2004. – 56с.
77. Філоненко М.М. Психологія спілкування. / Філоненко М.М. – К.: Центр літератури, 2008. – 224 с.
78. Фільчакова Т. Мовленнєві заняття із старшими дошкільниками / Т. Фільчакова // «Палітра педагога», 2009 – № 6. – с. 22.
79. Харченко Н. В. Формування навичок міркування у дітей 5 – 6-річного віку / Н.В. Харченко // Дошкільне виховання. – 2001. – №2. – С. 18 – 20.
80. Харченко Н.В. Щоб діти вміли міркувати / Н.В. Харченко // Дошкільне виховання. – Палітра педагога. – 2002. – №1. – С. 12 – 16.
81. Хлевицька О.Л. Програма дошкільного курсу розвитку усного мовлення і підготовки до навчання грамоти дітей 5 – річного віку / О.Л. Хлевицька // БВДС. – 2004. – № 23-24.
82. Чернецкая Л.В. Развитие коммуникативных способностей у дошкольников: практическое руководство для педагогов и психологов дошкольных образовательных учреждений. / Л.В.Чернецкая – Ростов н / Д.: Феникс, 2005.

83. Чуб Н.В. Довідник для батьків дошкільників: Психологія дитини від А до Я. / Н.В. Чуб– Х.: Веста, 2007. – 160 с.
84. Шадріков В. Практика проведення діагностики розвитку дитини в системі дошкільної освіти / Шадріков В. // Психолог. – 2006. – № 44. – С. 20-21.
85. Эльконин Д. В. Психология игры / Д. В. Эльконин // 2-е изд. – М.: ВЛАДОС, 1999. – 360 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Ігри на розвиток вміння встановлювати контакт з співбесідником.

Мета серії ігор: розвиток вміння встановлювати контакт з співбесідником.

«Як можливо нас назвати по-різному?»

Хід: Обирається ведучий. Він стає в коло. Діти, уявляючи, що вони – його мати, батько, бабуся, дідусь, друзі, які його дуже люблять, дають ведучому ім'я.

«Піраміда любові»

Мета: Виховувати турботливе відношення до світу людей, розвивати комунікативні здібності.

Хід: Діти стають у коло. Вихователь говорить: "Кожен з вас когось або щось любить. Я люблю ... Розкажіть і ви: кого і що ви любите". Розповіді дітей:...

"А зараз ми побудуємо піраміду любові з наших рук. Я назву кого я поважаю і покладу свою руку, потім кожний з вас буде називати того, кого він поважає і класти свою руку. (Діти будують "піраміду любові"). Ви відчуваєте тепло рук? Вам приємний цей стан? Подивіться яка висока вийшла у нас піраміда. Висока тому, що ми поважаємо і нас поважають.

Продовження додатку А

«Сонячний зайчик»

Мета: Виховання дружніх стосунків між дітьми, створення атмосфери тепла, любові, ласки.

Хід: Вихователь говорить, що він спіймав "сонячного зайчика", пропонує передати його по колу, щоб кожний зміг зігрітися його теплом, і з приємною посмішкою передати його товаришеві. Коли "зайчик" повертається до вихователя, він звертає увагу дітей на те, що за цей час "зайчик", зігрітий дітьми, виріс і не вміщається в долонях. "Зайчика" випускають, але кожен ловить частинки його тепла, ніжні промені серцем.

«Свічка»

Мета: Виховання дружніх стосунків між дітьми, створення атмосфери поваги, значимості кожної особистості. Хід: Діти з вихователем стоять у колі. Вихователь тримає запалену свічку і пропонує дітям передати її один одному зі словами: "Сашко (інше ім'я), Я – твій друг".

Продовження додатку А

«Посмішка»

Хід: Діти сідають колом. Вони беруть один одного за руку та, дивлячись сусіду в очі, дарують йому найдорожчу посмішку, яку мають.

«Комплімент»

Хід: Діти стають колом і по черзі, дивлячись у очі сусідові, говорять декілька добрих слів, хвалять його (наприклад, «Ти завжди пригощаєш», «ти веселий», «у тебе гарна сукня» тощо). Адресат киває головою і відказує: «Спасибі, мені надзвичайно приємно!» Можливі такі слова, як «добрий», «солодкий», «молочний» тощо.

«Про що говорить лялька»

Хід: Вихователь приносить гарну ляльку, говорить, що до дітей в гості прийшла дуже розумна, привітна, ввічлива лялька. Пропонує дітям по черзі взяти ляльку так, щоб вона дивилась на дитину. «Що говорить тобі лялька?» Дитина повинна відповісти прямою мовою. Наприклад: «Оля (ім'я дитини) - охайна дівчинка». Дитина має сама собі сказати комплімент.

«Теплий стілець»

Мета: Виховувати вміння бути ласкавим, активізувати в мові дітей ніжні, ласкаві слова.

Хід: Одна дитина сідає в центрі на «теплий стілець», інші говорять про неї добрі, ласкаві слова, компліменти (дозволяється погладити дитину, яка сидить, обняти, поцілувати її).

«Різнокольоровий букет»

Мета: Вчити взаємодіяти один з одним, отримуючи від цього радість і задоволення.

Хід: Кожна дитина називає себе квіткою і знаходить собі в пару іншу квітку для букета, пояснюючи свій вибір. Потім усі "букетники" об'єднуються в один букет і утворюється хоровод квітів.

Ігри на удосконалення у дітей навичок спілкування без слів

Мета серії ігор: Удосконалення у дітей спілкування без слів. Для досягнення зазначеної мети спочатку дають дітям впізнати жест на малюнку, фотографії тощо, а потім пропонують наступні ігри:

«Відгадай»

Хід: Одна дитина відтворює жест, а інші діти відгадують його значення.

«Хода»

Хід: Одна дитина відображає чийсь ходу (людини, тварини, птаха тощо), а інші діти відгадують, кому вона приналежить.

«Іноземець»

Хід: Дитина, зображає іноземця та, за допомогою жестів і міміки запитує, як знайти звіринець, магазин, площу тощо, а інші діти, також за допомогою жестів і міміки відповідають на її запитання.

«Розкажи вірша без слів»

«Покажи прислів'я»

Ігри на вдосконалення вміння дітей ясно і чітко вимовляти слова.

Мета серії ігор: вдосконалення вміння ясно і чітко вимовляти слова. Для реалізації поставленої мети дітям пропонують наступні завдання:

1. Зобразити, як шумить море, яким голосом говорить Баба Яга, Попелюшка та інші казкові герої.
2. Розказати знайомий віршик, спочатку тихим голосом, потім максимально голосно, як робот, швидко, сумно, здивовано.

«Вогник мрії»

Мета: Вчити елементам релаксації, умінню керувати своїми почуттями, розповісти про свої переживання.

Хід: Діти зручно сідають навколо свічки, уважно дивляться на вогник свічки, заплющують очі на 2-3 секунди, і розповідають, які образи побачили у вогнику.

Ігри на формування навичок поведінки в конфліктній ситуації.

Мета серії ігор: розвиток у дітей вміння вести себе в конфліктній ситуації. З цією метою використовують аналіз конфліктів, які мали місце в минулому дітей. Для аналізу конфліктних ситуацій і поведінки дитини в них використовують аналогічну поведінку відомих їй казкових героїв. Якщо дитина поводи́ла себе жорстоко по відношенню до іншого, то її поведінку порівнюють з поведінкою Карабаса-Барабаса, Бармалея, Пірата та ін.

Ігри на розвиток у дітей емпатії та емпатійної поведінки.

Мета серії ігор: розвиток у дітей емпатії та емпатійної поведінки. Для реалізації зазначених цілей дітям пропонується:

1. Драматизація казок як у якості глядачів, так і у якості акторів (відбувається зближення з персонажем); вільний вибір та рольове відображення допомагають дитині зрозуміти художній твір; сюжетні творчі ігри, з повторенням сцен – дитина спочатку грає одну роль, потім одразу іншу (такий прийом допомагає навчити дітей бачити емоційний стан іншого);

2. Розмова по телефону з казковими героями. Можливе також використання наступних ігор та вправ: *«Намалюй словесний портрет друга»* двоє дітей стають спинами один до одного і по черзі «малюють» зачіску, одяг іншого, а потім вирішується хто був точнішим); *«Подарунок другові»* - за допомогою міміки і жестів діти малюють подарунок і дарують його один одному; *«Царівна – Несміяна»* - діти намагаються розсмішити одну дитину в різний спосіб: розказати веселу історію, пропонують гру тощо; *«Чарівна лавка»* - дорослий пропонує дітям купити що завгодно для своїх друзів, родини в чарівній лавці, потім запитує, чому саме це і для чого; *«Порівняння»* - діти порівнюють себе з різними тваринами, рослинами, а потім разом з дорослим обговорюють, чому саме таке порівняння вони вибрали.

